

Fellows

Essaybundel Fellowsprogramma 2017

Christelijk-Sociaal denken over Migratie

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Trineke Palm en Wouter Beekers	
Alle Menschen werden Brüder	4
Mirjam Kosten	
Rechten van vluchtelingen en de taak van de overheid	10
Marieke Heijink	
Grenzen aan gastvrijheid	16
Immanuel Wijland	
Migratie door de ogen van Augustinus	21
Jan-Peter Eveleens	
Soevereiniteit in ambtelijke kring	27
Erik-Jan van Dorp	
Wie is verantwoordelijk voor onze statushouders?	33
Matthijs de Vries	
De Europese Unie en Migratie: publieke gerechtigheid haalbaar bij minder Europese Unie?	40
Alette Paul	
Vluchtelingenstromen vragen om een christelijk perspectief	46
Tobias Holtman	
De Oude Wereldzee en 't Lage Land	52
Roël van 't Slot	

Voorwoord

Ieder jaar weer is de fellowsjaargang een feest. Een breed scala aan thema's en christelijk politieke denkers zijn aan bod gekomen. Deze bundel vormt de afsluiting van een nieuw Fellows-cohort. In aansluiting op het nieuwe werkprogramma van het Wetenschappelijke Instituut hebben wij de Fellows uitgedaagd om een christelijk sociaal perspectief te laten schijnen over de migratie-problematiek.

In deze essay's komt de veelzijdigheid van het christelijk politieke denken terug. Augustinus, Althusius, Kuiper, Dooyeweerd, Wolterstorff en Kuiper passeren de revue.

In de essay's van Mirjam Kosten, Marieke Heijink, Immanuel Wijland, Jan-Peter Eveleens gaat het over de balans tussen gastvrijheid en verantwoordelijkheid, recht en plichten, contract en verbond.

Matthijs de Vries, Alette Paul en Erik-Jan van Dorp focussen op het vraagstuk wie verantwoordelijkheid draagt. Daarbij gaat het om de relatie tussen overheid en samenleving, politici en ambtenaren, nationale staten en de Europese Unie.

Tenslotte, Tobias Holtman en Roel van 't Slot laten zien dat het migratievraagstuk niet los te zien is van religie en veiligheid.

Over de aanpak van migratie, lokaal, nationaal en internationaal, is de ChristenUnie nog niet uitgedacht. Deze bundel biedt een voorzet om deze discussie vanuit een christelijk sociaal perspectief te voeren.

Wouter Beekers, directeur Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie

Trineke Palm, coördinator Fellowsprogramma 2017

Alle Menschen werden Brüder

Migratie en integratie in termen van contractdenken en verbondsdenken

Mirjam Kosten

Samenvatting

In dit essay wil ik nadenken over twee specifieke noties uit het sociaalchristelijke denken in relatie tot migratie. Die twee noties zijn ‘contract’ en ‘verbond’. Wat betekenen ze in de context van migratie? En waarom zijn ze relevant in dit debat? Christelijke politiek kan in het denken over de opvang van vluchtelingen meer dan nu gebeurt, putten uit de betekenis van het verbond. Eerst bespreek ik de kenmerken van verbonds- en contractdenken. Daarna onderzoek ik hoe die twee zich verhouden tot verdragen die belangrijk zijn in ons vluchtelingenrecht. Tot slot bespreek ik hoe noties van verbond en contract een rol spelen in het denken over burgerschap en naturalisatie.

Contractdenken en verbondsdenken

In *Moreel Kapitaal* (Kuiper, 2009) beschrijft prof. dr. Roel Kuiper hoe in samenlevingen het verbondsdenken wordt vervangen door contractdenken. De belangrijkste elementen vat ik samen. Een eerste verschil tussen het verbond en het contract is het idee van een morele orde. Een verbond baseert zich daarop. Een contract daarentegen is een poging om in een toestand waar de morele orde niet vanzelf (meer) spreekt, die situatie kunstmatig te herstellen: “Via het contract wordt gepoogd een nieuwe situatie te scheppen, een situatie van *institutioneel vertrouwen* ter compensatie van het verloren sociaal vertrouwen. Het contract voorkomt dat de samenleving afglijdt in chaos.” (Kuiper, 158). Een tweede verschil: een verbond omvat de hele samenleving, een contract kent contractanten en uitgesloten: er zijn *insiders* en *outsiders*. Het contract is dan ook veel zakelijker dan het verbond. Belangrijk is de constatering dat gelijkheid en rechtvaardigheid beperkt blijven tot de kring van contractanten (Kuiper, 158). Het contract kan zich ook ‘opwerpen’ als verbond. Kuiper beschrijft dat Jean Jacques Rousseau poogde met het ‘sociaal contract’ op een contractmatige manier een verbond te scheppen: een contract dat een ideale gemeenschap vestigt (Kuiper, 159). Hier raken de noties van contract en verbond aan het hedendaagse migratievraagstuk.

Contract, verbond, de UVRM en het Vluchtelingenverdrag

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) (1948) en het Vluchtelingenverdrag (1951) ademen het idee van een morele orde die, geschokt door de Tweede Wereldoorlog, hersteld moet worden. De UVRM lijkt van die twee nog het meest op een verbond; in de preambule wordt duidelijk dat er geen *outsiders* zijn in deze verklaring: “Overwegende, dat erkenning van de inherente waardigheid en van de gelijke en onvervreembare rechten van alle leden van de mensengemeenschap grondslag is voor de vrijheid, gerechtigheid en vrede in de wereld (...)”. Het Vluchtelingenverdrag is al meer een contract, waarbij staten met zichzelf en elkaar overeenkomen dat vluchtelingen en asielzoekers niet teruggestuurd mogen worden naar landen waar ze gevaar lopen. Maar ook dat verdrag is meer dan een zakelijk contract; het verhoudt zich tot moraliteit, omdat het zich in de preambule baseert op het UVRM: “Overwegende, dat het Handvest van de Verenigde Naties en de op 10 December 1948 door de Algemene Vergadering goedgekeurde Universele Verklaring van de Rechten van de Mens het beginsel hebben bevestigd, dat de menselijke wezens, zonder onderscheid, de fundamentele rechten van de mens en vrijheden dienen te genieten (...)”. Je kunt je afvragen waar de idee van ‘inherente waardigheid en onvervreembare rechten’ op gebaseerd is. Is het een poging met het doel om in ‘vrijheid, gerechtigheid en vrede’ samen te kunnen leven? Of echoot er een radicaal christelijk gelijkheidsdenken in door, zoals Larry Siedentop betoogt in *Inventing the Individual. The origins of Western Liberalism* (2014)?

De UVRM, bedoeld als verbond, toont aan wat Kuiper benoemt als hij stelt dat een contract verwijdering brengt ten opzichte van een morele orde. Een morele orde is immers precontractueel (Kuiper 159). Het vastleggen van de ‘onvervreembare rechten van de mens’, onderstreept dus de noodzaak die er blijkbaar is om dat te doen. Hoe het ook zij, de omgang met het Vluchtelingenverdrag laat zien dat ook daar iets van een contract doorschemert. De

effectieve maar dubieuze deal met Turkije laat zien dat er met mensenrechten te marchanderen valt.

Wat brengt dit nadenken over de UVRM en het Vluchtelingenverdrag als contract of verbond ons? Een belangrijke constatering lijkt me dat, ondanks de hoge inzet van de UVRM en het Vluchtelingenverdrag, ze niet kunnen voorkomen dat er contractmatig denken doorsijpelt in hoe staten er mee omgaan. Denk alleen maar aan de pleidooien van verschillende politieke partijen om het Vluchtelingenverdrag op te zeggen.

Vervolgens is het de vraag of dat erg is. Een christen zou kunnen denken: de precontractuele orde van iets als een paradijs is voorbij, dus geen wonder dat we middels ontoereikende contracten gerechtigheid proberen een plaats te geven. Met die vraag stuiten we op de christelijk-sociale mensvisie. Deze mensvisie poogt filosoof prof. dr. Nicholas Wolterstorff samen te vatten: “But in the face of all the empirical evidence, it nonetheless declares that all of us have great and equal worth: the worth of being made in the image of God and of being loved redemptively by God” (Wolterstorff, 393). Wolterstorff maakt direct duidelijk wat de implicaties van die stelling zijn: “(...) God holds us accountable for how we treat each other – and for how we treat God.” Het voert te ver om hun betoog hier helemaal te volgen, maar zowel Wolterstorff als de eerder genoemde Sidentop verbinden een christelijke mensvisie met de fundering van mensenrechten. Je kunt erover discussiëren of politieke verantwoordelijkheid gelijkstaat aan individuele verantwoordelijkheid: is barmhartigheid alleen een individuele deugd? En hoe zit dat bij rechtvaardigheid? Wolterstorffs stelling laat misschien minder ruimte dan prettig voor zulke overwegingen.

Terug naar de kwestie van verbond of contract. De UVRM en het Vluchtelingenverdrag zijn (deels) bedoeld als verbond. Tegelijk werken ze (deels) als contract. Een ‘christelijke benadering’ kan echter niet om het verbondsmatige karakter heen, omdat ze, ondanks hun seculiere formulering, de waarde van de mens in de ogen van God echoën. Is dan het Vluchtelingenverdrag onveranderlijk en niet op te zeggen omdat het zich in de preambule baseert op de UVRM, waarmee christenen kunnen instemmen omdat het de inherente waardigheid van mensen benoemt? Nee, het Vluchtelingenverdrag is niet in beton gegoten. Maar christelijke partijen die ervoor pleiten dat Nederland de handtekening onder het verdrag weghaalt, moeten met meer komen dan enkel een pragmatische argumentatie dat het verdrag niet tegemoet komt aan de eisen van deze tijd, zoals Van Haersma Buma dat noemde in Elsevier (Joosten 2015). Er is een andere *vorm* denkbaar, maar een ander *beginpunt* is moeilijk denkbaar. Er is ten slotte een ‘buiten’ bij dit specifieke contract denkbaar, maar er is geen omstandigheid waarin Gods gerechtigheid niet geldt.

Nationaliteit: verbond of contract

De noties ‘verbond’ en ‘contract’ lenen zich ook voor een reflectie op de aard van nationaliteit. Is nationaliteit een verbond tussen individu en de Nederlandse staat, of eerder een contract? De beschrijving die Kuiper geeft van de band tussen staat en individu doet denken aan een verbond: “Lid-zijn (van een politieke gemeenschap, MK) betekent erkenning, het betekent het bezit van zekere rechten. (...) Eenmaal toegelaten (tot de politieke gemeenschap (MK) zal de overheid zich inzetten voor ieder nieuwe lid, zonder aanzien des

persoons.” Nationaliteit als verbond vraagt meer dan een contract van de overheid en vraagt meer van het nieuwe lid van de gemeenschap. Ten eerste de overheid. Die moet in dat geval zorgvuldig omspringen met gelijke rechten, ook van nieuwe staatsburgers. Een ‘onvoorwaardelijke overheid’ moet niet dreigen met verlies van nationaliteit in geval van onwelgevallig gedrag. Die overheid mag ook wel twee keer nadenken voor ze de toegang tot de (welvaartstaats)voorziening conditioneel maakt.

Ten tweede, of beter gezegd: tegelijkertijd, vraagt een verbond ook iets van (nieuwe) burgers. Het is niet zo dat ‘nationaliteit als verbond’ minder van een staatsburger vraagt dan ‘nationaliteit als contract.’ Een contract is makkelijker dan een verbond, omdat er innerlijk weinig gevraagd wordt: zolang beide partijen zich aan de voorwaarden houden of zolang de duur van het contract is vastgesteld, is er een overeenkomst, die daarna ook weer ontbonden wordt, *no strings attached*. Anders is dat met het verbond, dat niet (alleen) draait om de letter, maar om de geest van de overeenkomst. In discussies over integratie in Nederland zien we denk ik ook een zoektocht naar wat het verbond van de kant nieuwkomer vraagt. De samenleving heeft na Paul Scheffers *Land van aankomst* (2007) de illusie dat het vanzelf wel goed komt, verloren. Wat mij betreft gaan we die discussie voeren, binnen het kader van een verbond. Wat mogen we van nieuwkomers vragen als de overheid zich voor hen inzet alsof ze hier altijd al waren? Het kan dan gaan over dubbele nationaliteit, die eerder bij een contract, dan bij een verbond hoort. Het kan dan ook gaan over de hele samenleving als verbond. Zo’n discussie gaat dus niet alleen over ‘zij’, maar over ‘wij’.

Een belofte van goed burgerschap?

Een interessante casus waarin het denken over nationaliteit als verbond en contract door elkaar heen loopt, is de naturalisatieceremonie. Voor ik er in die termen over spreek, loop ik kort de procedure door. Sinds maart 2009 zijn allen die door naturalisatie het Nederlandse staatsburgerschap krijgen, als zij zestien jaar of ouder zijn, verplicht een naturalisatieceremonie bij te wonen. Daarbij hoort het uitspreken van de Verklaring van verbondenheid: “Ik zweer/verklaar dat ik de grondwettelijke orde van het Koninkrijk der Nederlanden, haar vrijheden en rechten respecteer. En zweer de plichten die het staatsburgerschap met zich meebrengt getrouw te vervullen (...) Zo waarlijk helpe mij God almachtig/dat verklaar en beloof ik”. Op 20 juli jongstleden stemde de Eerste Kamer in met een extra beleidsmaatregel: de participatieverklaring. Die participatieverklaring gaat nog een stap verder: “Ik verklaar dat ik kennis heb genomen van bovengenoemde waarden van de Nederlandse samenleving, en dat ik ze respecteer. Ik verklaar dat ik actief een bijdrage wil leveren aan de Nederlandse samenleving en reken dat ik daarvoor ook de ruimte en medewerking krijg van mijn medeburgers.” Beide verklaringen zijn verplicht onderdeel van de inburgering; wie niet instemt, kan het Nederlanderschap vergeten.

Vooraf de participatieverklaring raakt aan het idee van de samenleving als verbond. Er wordt mee uitgedrukt dat het Nederlanderschap iets actiefs is. Ik zie uit naar de beleidsevaluatie van deze maatregelen en kan me voorstellen dat ze wel degelijk iets uitrichten. Toch schemert ook contractdenken door de voorstellen heen. Interessant is dat het in het eerste voorstel een ‘participatiecontract’ heette. Politiek filosoof Tamar de Waal wijst

er fijntjes op dat het traject uitloopt op deze gedwongen verklaring (Waal, 2017). Het is de vraag hoe verbindend zulke gedwongen verbondenheid is. Bovendien mag de nieuwkomer er volgens de verklaring op rekenen dat hij de ruimte en medewerking krijgt van medeburgers. Die medeburgers kunnen zo ongrondwettelijk, ondemocratisch zijn als ze willen en niet participeren in onze samenleving zonder daar in termen van wel of geen staatsburgerschap op afgerekend te worden, terwijl ‘nieuwe Nederlanders’ het Nederlanderschap in een aantal gevallen ook weer kwijt kunnen raken.

Tot slot

Het verbondsdenken geeft geen gemakkelijke antwoorden op de vragen waar migratie ons voor stelt. Vragen over de verhouding tussen rechtvaardigheid en barmhartigheid in het toelaten van vreemdelingen. Vragen over de eerste verantwoordelijkheid voor het eigen land en het benodigde draagvlak. Vragen over hoe om te gaan met genaturaliseerde vreemdelingen die van hun kant niet van plan zijn hun Nederlanderschap als een verbond te zien. Die vragen blijven staan. Uitgaan van een verbond terwijl de andere partij en misschien zelfs de meeste relaties in de samenleving contractmatig zijn, getuigt wellicht van naïviteit. Anderzijds schiet het contractsdenken ook te kort als we dat leggen naast de meetlat die Wolterstorff aanreikt.

Wat is dan het nut van verbondsdenken in een samenleving waarin we er aan gewend zijn geraakt dat institutioneel vertrouwen sociaal vertrouwen vervangt? Volgens mij kunnen het toch bijdragen aan het debat. Ten eerste, omdat het verbondsdenken, dat in de sociaalchristelijke traditie toch boven het contract staat, helpt om (ongewenste) vreemdelingen (weer) te gaan zien als schepsel van God. Ook in een maatschappij waarin we eerder werken met contracten, wetten en overeenkomsten, dient dat de onderliggende mensvisie te zijn. Ten tweede, kan juist vanuit verbondsdenken gewerkt worden aan verbinding met het land van aankomst, maar niet zonder dat er ook een inspanning van iedereen gevraagd wordt.

Mirjam Kosten is eindredacteur van Groen, het kwartaalblad van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie. Daarvoor was ze beleidsstagair Veiligheid en Justitie bij de Tweede Kamerfractie van de ChristenUnie. Ze studeerde literatuurwetenschappen en religiewetenschap in Utrecht.

Bibliografie

Joosten, C. (20 oktober 2015). Buma: Vluchtelingenverdrag is niet meer van deze tijd. *Elsevier*.

Kuiper, R., *Moreel Kapitaal*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, 2009.

Rijksoverheid. Hoe verloopt de naturalisatieceremonie? Geraadpleegd op 1 december 2017: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/nederlandse-nationaliteit/vraag-en-antwoord/wat-is-een-naturalisatieceremonie-en-wat-is-de-nationale-naturalisatiedag>

Siedentop, L (2014) *Inventing the Individual. The origins of Western Liberalism*.

Scheffer, P. *Land van aankomst*. Amsterdam: De Bezige Bij, 2007.

Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948). Geraadpleegd op 1 december 2017: <https://www.amnesty.nl/encyclopedie/universele-verklaring-van-de-rechten-van-de-mens-uvrm-volledige-tekst>

VN Vluchtelingenverdrag (1951). Geraadpleegd op 1 december 2017: http://wetten.overheid.nl/BWBV0001002/1956-08-01#Verdrag_2

Waal, T. de., (30 juni 2017). Drie redenen waarom de participatieverklaring een heel slecht idee is. *De Correspondent*.

Wolterstorff, N., *Justice. Rights and Wrongs*. Princeton: Princeton University Press, 2008.

Rechten van vluchtelingen en de taak van de overheid

bezien vanuit het denken van Wolterstorff

Marieke Heijink

Samenvatting

Door de grote instroom van vluchtelingen in Europa in 2015 werd het vluchtelingenvraagstuk urgent. Vluchtelingen hebben rechten, onder meer vastgelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, en doen op grond van die rechten een beroep op de overheid. Hoe verhoudt zich de taak van de overheid ten opzichte van de vluchteling met de taak van de overheid in het eigen land? Het denken van Wolterstorff kleurt zowel de rechten van vluchtelingen als de taak van de overheid in en biedt een kader in deze discussie.

Inleiding

Vanwege de onrust in het Midden-Oosten en de burgeroorlog in Syrië kwamen tussen 2013 en 2015 grote vluchtelingenstromen op gang, waarvan een deel richting Europa. In 2015 werden in totaal bijna 60.000 asielaanvragen gedaan in Nederland, bijna de helft (47%) van deze aanvragen betrof Syriërs. In 2016 was dit aantal gedaald tot 30.000, waarvan 37% Syriërs (VluchtelingenWerk Nederland, 2017). Een van de oorzaken van deze afname is gelegen in de Vluchtelingendeal met Turkije, die in maart 2016 gesloten werd.

De foto van de verdronken 3-jarige Aylan Kurdi, gemaakt op het strand van de Turkse kust, maakte in Nederland veel los. ‘De vluchteling’ kreeg een gezicht. Tegelijkertijd werd zichtbaar dat Nederland niet alle vluchtelingen die zouden willen komen zou kunnen opnemen. Dat gaat de capaciteit van Nederland ver te boven.

In dit essay richt ik mij op de spanning tussen enerzijds de rechten van vluchtelingen en anderzijds de draagkracht van de eigen bevolking in een land. Dit doe ik vanuit het denken van Wolterstorff. Ik begin met de rechten van de vluchtelingen, vervolg dit essay met een discussie over de taak van de overheid en sluit af met een korte evaluatie op de visie van de ChristenUnie op vluchtelingen blijkend uit het Verkiezingsprogramma 2017-2021.

Rechten van vluchtelingen

Mensenrechten zijn in verschillende internationale verdragen gedefinieerd. In verschillende van deze verdragen, waaronder de universele verklaring van de rechten van de mens (UVRM), worden ook de rechten van vluchtelingen beschreven. In de UVRM wordt het recht op asiel verwoord in artikel 14.1: “Een ieder heeft het recht om in andere landen asiel te zoeken en te genieten tegen vervolging.” Nederland heeft dit verdrag ondertekent en geratificeerd en heeft zich daarmee te houden aan dit verdrag. Maar, wat is eigenlijk de grond achter de mensenrechten? Wat is de grond achter rechten van vluchtelingen? De Amerikaanse filosoof Nicholas Wolterstorff heeft hier een duidelijke visie op. Die visie verwoordt hij onder meer in zijn boek *Justice: Rights and wrongs* (Wolterstorff, 2008). Zijn visie zal ik in de hierop volgende alinea’s beschrijven.

Recht en onrecht

De vraag wat onrecht is kan helpen om te begrijpen wat rechten zijn. Stel je een kunstenaar voor die jarenlang gewerkt heeft aan een bijzonder schilderij en voor dat werk geroemd wordt. Het schilderij kan verloren gaan zonder dat iemand dat opzettelijk gedaan heeft, bijvoorbeeld als gevolg van heftige regen die leidt tot een overstroming, óf kan opzettelijk verloren gaan doordat iemand het verbrand. Door de kunstenaar zullen deze zaken heel verschillend ervaren worden terwijl het materiele gevolg gelijk is. Het verschil zit hem erin dat de artiest zich, als sprake is van opzet, als artiest aangevallen voelt door het opzettelijk vernietigen van zijn schilderij: zijn werk waaraan hij jarenlang gewerkt heeft wordt niet gerespecteerd en daarmee wordt hijzelf niet gerespecteerd. Het verbranden van het schilderij leidt tot verlies van het schilderij, maar belangrijker, de schilder voelt zich gekrenkt als kunstenaar. Dit voorbeeld illustreert een volgens Wolterstorff algemeen principe: recht is je in relatie tot een persoon zo gedragen als past bij zijn waarde; onrecht is je in relatie tot een

persoon gedragen alsof hij of zij minder waarde heeft dan hij of zij daadwerkelijk heeft. In het laatste geval doe je iemand tekort, krenk je hem of haar.

Fundering van universele rechten

Het hierboven beschreven voorbeeld geldt alleen voor kunstenaars. Een sporter die geen kunstenaar is kun je niet als kunstenaar krenken, wel op zijn sportprestaties door hem bijvoorbeeld onterecht van doping te beschuldigen. Dit zijn dus rechten gebaseerd op waarde die niet iedereen, maar slechts een beperkte groep mensen bezit. Universele rechten van de mens kun je alleen funderen op een waarde die alle mensen hebben. Om deze reden kan een fundering voor de waardigheid van de mens volgens Wolterstorff niet gelegen zijn in capaciteiten van mensen, zoals de capaciteit doelgericht aan zaken te werken of de capaciteit tot creatieve uitingen. Deze capaciteiten zijn namelijk niet in alle mensen aanwezig. De waarde van de mens is volgens hem gelegen in Gods blijvende liefde voor alle mensen. Hij illustreert dit met een voorbeeld van een koningin die een ambassadeur aanstelt. Door die aanstelling krijgt de ambassadeur iets van waarde die hij voordien niet had. Mensen betonen hem op basis van zijn nieuwe status respect op een manier die, voor hij door de koningin als ambassadeur was aangesteld, niet passend geweest was. Vanwege de waarde van de koningin die de ambassadeur heeft aangesteld is het wel gepast. Op die manier geeft Gods liefde ons als mensen waarde. Op basis van die waarde hebben alle mensen rechten.

Terug naar de vluchtelingen, enkele van hun rechten zijn opgetekend in internationale verdragen zoals de universele verklaring van de rechten van de mens. Het denken van Wolterstorff biedt een kader om deze rechten te plaatsen. Deze rechten horen bij de waardigheid van de vluchteling als mens. Het past bij de waardigheid van elk mens om een veilige plek te hebben om te leven, elk mens is dat waardig. Vandaaruit hebben vluchtelingen het recht tegen vervolging beschermd te worden. Dit geldt voor alle vluchtelingen, niet alleen voor hen die een goede opleiding hebben en dus in onze kenniseconomie een bijdrage kunnen leveren.

Taak van de overheid in de Nederlandse maatschappij

Een kernbegrip in het denken van Wolterstorff is *shalom* (Wolterstorff, 2017), een Hebreeuws woord dat vaak vertaald wordt met 'vrede'. Het behelst echter veel meer dan vrede alleen; 'bloeien' of 'floreren' zijn woorden die de inhoud van *shalom* beter weergeven. Dit kernbegrip *shalom* heeft zowel betrekking op individuen als op gemeenschappen. Door Wolterstorff zelf wordt *shalom* in het leven van een individu omschreven als bestaande uit "het verbonden zijn met zichzelf en zijn omgeving op manieren die voor die individu over het algemeen goed en moreel juist zijn en die hem door zo verbonden te zijn voldoening geven" (Wolterstorff, 2017, p. 30). Een gemeenschap bestaat uit individuen die leven in *shalom*. Zo'n gemeenschap is per definitie inclusief: 'alles-en-iedereen' hoort erbij, de gemeenschap sluit in, niet uit.

Dit kernbegrip van *shalom* doet denken aan hoe Althusius de maatschappij en de rol van de overheid beschrijft (Althusius, 1614). Hij beschrijft de maatschappij als een plek waar mensen samen leven en elkaar dienen. Volgens hem kan niemand op zichzelf leven en hebben

mensen elkaar nodig. De taak van de overheid is mensen aan elkaar verbinden zodat dit samen leven plaats kan hebben: “Politics is the art of associating (consociandi) men for the purpose of establishing, cultivating, and conserving social life among them” (p. 17). Het uiteindelijk doel hiervan is volgens Althusius “the harmonious exercise of social life” (p. 17). Naast mensen aan elkaar verbinden geeft de overheid volgens Althusius ook richting: de overheid wijst en onderwijst de weg. Je zou dus kunnen zeggen dat volgens Althusius de taak van de overheid erin gelegen is mensen samen te brengen, aan elkaar te verbinden, zodat het leven tot volle bloei kan komen.

Als de overheid naar de UVRM – op basis van de waarde van de vluchteling als mens – politiek asiel verleend aan vluchtelingen, gaan zij onderdeel uitmaken van de maatschappij. Taak van de maatschappij, daarin gesteund door de overheid, is om de vluchtelingen van harte op te nemen in het sociaal leven, dat vluchtelingen zich werkelijk verbonden weten met de mensen in Nederland. Dit is ook wat God de Israëlieten ten opzichte van vreemdelingen in Israël gebod: “Wanneer een vreemdeling bij u in uw land verblijft, mag u hem niet uitbuiten. De vreemdeling die bij u verblijft, moet voor u zijn als een ingezetene onder u. U moet hem liefhebben als uzelf, want u bent zelf vreemdelingen geweest in het land Egypte. Ik ben de HEERE, uw God” (Leviticus 19:33-34). De overheid heeft dus naast een taak aan de poort, om politiek vluchtelingen politiek asiel te verlenen, een taak in de maatschappij, om de maatschappij te ondersteunen de vluchtelingen deel te laten worden van de Nederlandse samenleving, te laten integreren.

Het proces om vluchtelingen daadwerkelijk onderdeel te laten worden van de Nederlandse maatschappij verloopt vaak moeizaam. Zo kwam eind november 2017 in de media dat 95% van de statushouders die sinds 2015 een huis hadden gekregen in Rotterdam van de bijstand leefde (Beek, 2017). Hoewel integratie veel verder gaat en breder is dan kunnen leven van betaald werk, laat dit wel zien dat integratie tijd kost. Niet verwonderlijk: vluchtelingen hebben vaak veel meegemaakt, mogelijk trauma's opgelopen, komen uit een andere cultuur en spreken de taal niet. Ondersteuning van vluchtelingen kost de maatschappij daarom altijd wat, bijvoorbeeld hogere belasting of langere wachttijden voor huurwoningen. Bovendien staat een deel van de maatschappij kritisch tegenover vluchtelingen en kan daarmee het opnemen van vluchtelingen polariserend werken. De draagkracht van de samenleving is beperkt. Die draagkracht is wel voorwaarde om voluit deel te worden van de maatschappij.

Verantwoordelijkheid

Is er de ruimte om vluchtelingen, hoewel zij als mens een veilige plek waardig zijn, deze plek in Nederland te ontzeggen omdat de draagkracht ontbreekt? Ik denk dat het denken van Wolterstorff daar ruimte voor geeft. Zo geeft hij in zijn boek *Justice: Rights and wrongs* een voorbeeld om aan te tonen hoe rechten samengaan met plichten dat hierin verhelderend kan zijn. Hij beschrijft een strandwacht die twee drenkelingen ziet, die beide acuut hulp nodig hebben. Hij heeft de mogelijkheid één van deze beide drenkelingen te redden. Geen van beide drenkelingen heeft het recht gered te worden (boven de ander). De plicht van de strandwacht is om één van beide drenkelingen te redden. Hij is tot niets meer verplicht dan waartoe hij de

capaciteiten heeft. Ook in een interview met Wolterstorff (Cusveller & Deddens, 2017) komt de vraag van de verantwoordelijkheid aan de orde. In zake zijn persoonlijke taak/verantwoordelijkheid in een wereld vervuld van onrecht geeft hij aan dat hij niet de verantwoordelijkheid over alles heeft, maar over zijn eigen stukje. Dat stukje bestaat voor hem allereerst uit de omgeving waarin hij geplaatst is, de mensen om hem heen. Daarnaast uit enkele dingen die hem raken, die God op zijn pad gebracht heeft.

De Nederlandse overheid heeft zowel verantwoording voor mensen binnen Nederland alsook om te strijden tegen onrecht buiten de eigen landsgrenzen. Haar primaire verantwoordelijkheid ligt echter binnen Nederland. Buiten Nederland kan en hoeft zij niet alles te doen. Dit mag geen goedkoop excuus worden. Zoals Althusius beschreef wijst de overheid haar bewoners de weg en kan dus zeggen: “het kost ons wat, maar deze mensen hebben een veilig heenkomen nodig, zij zijn het waard, daar zetten we ons voor in.” Echter, altijd met oog voor de draagkracht van de maatschappij.

Conclusie

Het denken van Wolterstorff biedt aanknopingspunten die verhelderend zijn in de ingewikkelde discussie rondom het vluchtelingenvraagstuk. De rechten van vluchtelingen zijn gefundeerd in de liefde van God voor hen. Overeenkomstig de waarde die dit hun geeft hebben wij, overheid en maatschappij, hen te behandelen. Daarbij past het hen, als zij asiel ontvangen hebben, van harte op te nemen in de maatschappij. Zodat zij, met alle andere Nederlanders, kunnen leven in *shalom*. De overheid kan en hoeft al het onrecht in de wereld, of het volledig vluchtelingenvraagstuk, niet op te lossen. Haar primaire verantwoordelijkheid is gelegen in Nederland. Daarnaast mag zij zich inzetten voor wat God op haar pad brengt.

De ChristenUnie heeft in haar verkiezingsprogramma aandacht voor zowel de vluchtelingen als voor de draagkracht van de maatschappij die beperkt is. Dit vertaalt zich in een voorkeur voor en steun aan opvang in de regio. Die (financiële) steun laat zien dat het recht van de vluchteling voor de ChristenUnie werkelijk van belang is. Toch ligt in voorkeur voor opvang in de regio ook een spanningsveld: kun je ‘de regio’ een verantwoording toedichten, verantwoording die je zelf zegt niet te kunnen nemen vanwege een gebrek aan capaciteit en draagkracht; heeft ‘de regio’ die capaciteit en draagkracht dan wel?

Om nieuwkomers te helpen te integreren staat de ChristenUnie een systeem voor waarin statushouders een ‘begeleide toegang naar de verzorgingsstaat’ krijgen (ChristenUnie, Verkiezingsprogramma). Statushouders ontvangen de eerste twee jaar geen bijstand, in plaats daarvan voorziet de gemeente van het nodige in natura en ontvangt de statushouder leefgeld. Als een statushouder zelfredzaam is kan hij/zij dan uit dit systeem uitstromen. Het is goed statushouders in een nieuwe fase van hun leven nauwgezet te begeleiden, zodat zij uiteindelijk voluit mee kunnen doen in de maatschappij. Aandachtspunt is wel dat het doel van dit systeem, mocht het ooit uitgevoerd gaan worden, blijft statushouders te begeleiden, dat het geen systeem wordt om je rechten te verwerven op basis van je prestaties. Daarmee zou de vluchteling onrecht worden gedaan.

Marieke Heijink werkt als bioanalytisch onderzoeksanalist bij het Leids Universitair Medisch Centrum. Hiervoor heeft zij farmaceutische wetenschappen gestudeerd.

Bibliografie

Althusius, J. (1614). *The General Elements of Politics* (hoofdstuk 1). In: *Politica*, edited and translated by Frederick S. Carney 1964/1995, 17-26.

Beek, M. (2017, 24 November). Gros van de vluchtelingen in de bijstand. *Algemeen Dagblad*. Geraadpleegd op 1 december 2017, van <https://www.ad.nl/rotterdam/gros-van-de-vluchtelingen-in-de-bijstand~a9b48dc0/>

ChristenUnie (2016). *Hoopvol realistisch: Voorstellen voor een samenleving met toekomst*. Verkiezingsprogramma 2017-2021.

Cusveller, B., & Deddens, A (2017). Interview met Nicholas Wolterstorff. *Sophie*, 7(4), 18-21.

VluchtelingenWerk Nederland (2017). *Vluchtelingen in getallen 2017*. Geraadpleegd op 24 november 2017, van <https://www.vluchtelingenwerk.nl/sites/public/u152/Vluchtelingeningetallen2017compleet-1.pdf>

Wolterstorff, N. (2008). *Justice rights and wrongs*. New Jersey: Princeton University Press.

Wolterstorff, N. (2017). Shalom in zorgwekkende tijden van populisme. *Sophie*, 7(4), 28-33. Geredigeerde tekst van een lezing van Nicholas Wolterstorff op 6 juni 2016 aan de Vrije Universiteit van Amsterdam, vertaling Henk van ter Meij.

Grenzen aan gastvrijheid

Immanuel Wijland

Samenvatting

Het vluchtelingenvraagstuk kent vele meningen en ook binnen de christelijke gemeenschap verschillen we hierin van elkaar. De ChristenUnie staat voor barmhartigheid en naastenliefde richting vluchtelingen. Hoe christelijk is dit geluid als we kritisch kijken naar wat de Bijbel en ons christelijk-sociaal gedachtegoed zeggen?

Inleiding

De grootste hectiek met betrekking tot het vluchtelingenvraagstuk ligt alweer ruim een jaar achter ons. Toch is dit nog immer actueel. Dit blijkt uit de cijfers over het jaar 2016. Aan het einde van 2016 verbleven er ruim 100.000 vluchtelingen in Nederland en waren er ongeveer 10.000 asielzoekers in afwachting van hun aanvraag. Een stroom aan vluchtelingen die de komende jaren nog niet zal afnemen en een steeds groter beroep zal doen op onze samenleving. Binnen de christelijke gemeenschap wordt hier wisselend op gereageerd, maar is toch veelal de reactie in termen als barmhartigheid en naastenliefde tonen. Dit is wat de Bijbel ons immers leert: omzien naar je naasten en zorgen voor de vreemdeling.

“En wanneer een vreemdeling bij u in uw land verblijft, zult u hem niet onderdrukken. Als een onder u geboren Israëliet zal u de vreemdeling gelden, die bij u verblijft; u zult hem liefhebben als uzelf, want u bent vreemdeling geweest in het land Egypte: Ik ben de HEERE, uw God.” (Lev. 19: 33-34)

Bovenstaande Bijbeltekst wordt regelmatig aangehaald in de discussie over onze verantwoordelijkheid richting vluchtelingen. Wij hebben een missionaire opdracht om de vluchtelingen op te vangen en vanuit die barmhartigheid te getuigen als christen. Tegelijkertijd kunnen ook passages aangehaald worden waarin het volk van Israel zeer hard optrad tegen de omliggende, heidense volken. De steden, tot zelfs het vee aan toe, werden uitgemoord. Het was ten strengste verboden om relaties op te bouwen met volken binnen drie dagreizen. Alles om zo zuiver mogelijk voor God te blijven en niet te vervallen in de verleidingen die deze volken ook met zich meebrachten. Uiteraard gaat het hier niet over vluchtelingen, maar over een situatie waarin God Israel wil bewaren voor culturele en religieuze inmenging van de omringende volkeren. Het illustreert echter wel het spanningsveld waarin we ons begeven; enerzijds een liefdevolle God voor de vreemdeling en anderzijds een intolerante God ten opzichte van andere religies.

Dit spanningsveld is ook voelbaar in de immigratiediscussie binnen de christelijke gemeenschap. Uiteenlopend van groepen die barmhartigheid en naastenliefde propageren en omzien naar de ander zo praktisch mogelijk willen maken, tot mensen die angst voelen door de immigratiestroom richting Nederland en vrezen voor verdere afkalving van onze christelijke identiteit. Mede ingegeven door het feit dat de landen van herkomst niet heel open staan voor de vrijheid van godsdienst en in veel gevallen zelfs vormen van christenvervolgung toestaan. Dit kan aanleiding geven voor minder vertrouwen in de diepere intenties waarmee immigranten zich willen vestigen in Nederland.

De ChristenUnie staat bekend als een 'linkse' partij waar het gaat om het vluchtelingenvraagstuk. Volgens Gert-Jan Segers en Joel Voordewind staat Nederland symbool voor een land dat gezegend is met welvaart, vrijheid en vrede. Voor de vluchtelingen die hier aankomen, moeten we zorgen zoals we voor onszelf zorgen, zolang ze hier zijn zoals beschreven in Leviticus. Volgens Segers en Voordewind moeten we er naartoe werken dat een aantal randvoorwaarden geïnstitutionaliseerd zijn. Namelijk: zorg dragen in verantwoordelijkheid en dit dragen als Nederlanders, samen met elke burger. Barmhartigheid en bezorgdheid, naastenliefde en angst: ze zijn in onze samenleving even reëel. De valkuil is

dan ook om zo nu en dan te kiezen voor het één en het ander te ontkennen. Ja, er is angst bij de Nederlandse bevolking en er is een problematische relatie tussen de Islam en vrijheid. Volgens Segers en Voordewind helpt dit ontkennen niet. Maar, voeden van deze angst is even zinloos. De ChristenUnie wil dat deze mensen niet langer gezien worden als potentiële terroristen, maar als hun naasten die even zo goed door God geschapen zijn naar Zijn beeld en dus net als wij Nederlanders aangewezen zijn op Gods barmhartige genade.

Dit is het geluid wat een groot deel van de achterban wil uitdragen, het uiting geven aan het opkomen voor de zwakkeren in onze samenleving. Hoever moeten we hier echter in gaan? Is het per definitie christelijk om alles in het werk te stellen zoveel mogelijk vluchtelingen een veilig heenkomen te bieden? In dit essay ga ik daarom in op de vraag: zijn er grenzen aan gastvrijheid vanuit het Christelijk-sociaal gedachtegoed?

We bestuderen hiervoor eerst het Joodse perspectief op de vreemdeling, waarna we kijken naar wat Augustinus hierover schrijft in *De Stad Gods*. Tenslotte trekt Wouter Beekers een interessante parallel tussen het vluchtelingenvraagstuk en het gezin. Om terug te komen bij de vraag waar we dit stuk mee begonnen in een prikkelende conclusie.

Joods perspectief op de vreemdeling

'Het vluchtelingenprobleem is zo oud als de bijbel' dit schrijft rabbijn Raphael Evers. Hij citeert daarbij Exodus 22:21: "Een vreemdeling zul je niet onderdrukken, noch hem benauwen want je bent vreemdelingen geweest in het land Egypte". De Joodse traditie legt onderdrukken uit als pijnigen met woorden, terwijl benauwen als financieel onheus bejegenen opgevat wordt. De toorn van God zou ontbranden, wanneer er niet voor vreemdelingen gezorgd zou worden. Hier zijn grenzen in, bijbelse naastenliefde vraagt niet dat vluchtelingen hier voor altijd blijven. Wanneer dreiging in het thuisland voorbij is kan deze terugkeren. Toen de Joden werden weggevoerd naar Babylonië, kregen ze van de profeet Jeremia de volgende opdrachten mee. Bevorder de welvaart van de stad, predik geen opruiende taal en werk mee aan de opbouw van je nieuwe omgeving. Eisen die we vanuit bijbels perspectief ook mogen stellen ten opzichte van de vluchtelingen vandaag de dag. Ook mag de overheid een grens stellen aan de toestroom van vluchtelingen, het gastland moet het kunnen dragen. Hierbij gelden de volgende regels: financieel zelfbehoud gaat voor het verzorgen van anderen en lijfsbehoud van anderen gaat altijd voor onze eigen financiën. Hieruit kunnen we concluderen dat het aantal vluchtelingen te dragen moet zijn en niet ten koste moet gaan van de eigen inwoners.

Augustinus en de vreemdeling

Om tot een uitgebalanceerd antwoord te komen op onze kernvraag is het goed om te kijken naar ons verleden. Wat hebben denkers in de Christelijk-sociale traditie ons te vertellen over gastvrijheid en de vreemdeling? Waar baseerden zij hun standpunten op? Wat kunnen we hieruit meenemen naar de actuele situatie?

De denker waar we naar zullen kijken is Augustinus (354-430), hij leefde in roerige, politieke tijden, waarin het christelijke Romeinse rijk onder grote druk stond. In deze tijd schreef hij zijn magnum opus, de stad van God. Ook al was hij niet op de hoogte van de huidige democratische rechtstaat en verschillende christelijke partijen. Toch geeft het enkele fundamentele beginselen en onderscheidingen die ook nog relevant zijn voor het bedrijven

van christelijke politiek vandaag de dag. Augustinus spreekt over visies die hij heeft op de menselijke gemeenschap. Hierbij betoogt hij dat er geen vooruitgang en ontwikkeling was geweest, als de heiligen niet gekozen hadden voor een leven in de gemeenschap. Binnen de gemeenschap heeft de heilige het goed van vrienden lief omwille van dat goed zelf, op dezelfde wijze als zijn eigen goed. Het wil voor die vrienden ook omwille van henzelf hetzelfde als voor zichzelf. Deze vrienden kunnen over de hele aarde wonen. Deze gedachte geeft ons een eerste handreiking, Augustinus geeft aan dat een heilige het goede zoekt voor de ander, ook al wonen ze ergens anders. Ons hart zou er dus op gericht moeten zijn dat een ieder het net zo goed heeft als dat wij het voor onszelf zouden willen.

Binnen de gemeenschap onderscheidt Augustinus de staat en de stad met als derde trap de wereld. Hiervan geeft hij aan dat hoe groter de massa, des te meer gevaren brengt ze mee. Gevaren in verschillende talen wat deze treffend verwoord aan de hand van het volgende voorbeeld; als twee mensen die geen van beiden de taal van de ander kennen, elkaar tegenkomen en niet aan elkaar voorbij kunnen gaan. Is het voor stomme beesten, zelfs van verschillende soort nog makkelijker om elkaar gezelschap te houden. Om het nog wat scherper te stellen sluit hij af met de volgende gedachte. Als mensen niet met elkaar van gedachten kunnen wisselen, dan gaat de mens nog liever om met een hond dan met een vreemdeling. Augustinus maakt hier een belangrijk punt dat ook voor vandaag de dag nog van toepassing is. Het kunnen communiceren met de ander is een absolute voorwaarde om elkaar te begrijpen, samen te leven en goed te integreren.

Beekers en de vreemdeling

Wouter Beekers diept de grenzen aan gastvrijheid nog iets verder uit in zijn artikel gastvrijheid betekent ook grenzen trekken. Gastvrijheid geldt niet als oproep tot grenzeloze barmhartigheid, grenzen zijn een gift van God. Er gelden grenzen zoals die ook binnen een gezin aanwezig zijn. Op het moment dat een gezin voor iedereen de deur zou openzetten, verliest het de uniciteit van het gezin. Vandaar ook dat het soms noodzaak is om deuren te sluiten, waarbij wel zo nu en dan gasten aanwezig mogen zijn.

De status van gezinsleden en gasten verschillen wezenlijk van elkaar. Een gezinslid heeft de sleutel van het huis, daardoor heeft deze altijd toegang om te genieten van alles wat een gezin te bieden heeft. Daar staat tegenover dat er ook plichten zijn die vervuld dienen te worden om het gezin draaiende te houden. Dit kunnen grote dingen als financiën inbrengen zijn, maar ook klusjes als afwassen en de tuin onderhouden. Een gast kan alleen binnenkomen als deze is uitgenodigd en er wordt open gedaan. Zij kan beperkt en voor een bepaalde tijd genieten van wat het gezin te bieden heeft. Van een gast wordt geen bijdrage verwacht en is het fijn als deze meehelpt bij het doen van de afwas. Het gezin en de leden behoudt zijn uniciteit doordat de gast uiteindelijk ook weer vertrekt. Zo zou je het gezin als metafoor kunnen zien voor hoe we met vluchtelingen mogen omgaan.

Verloochent de ChristenUnie haar christeliksociaal gedachtegoed?

Aan het einde van dit stuk komen we terug bij de kernvraag: zijn er grenzen aan gastvrijheid vanuit het christelijk-sociaal gedachtegoed?

Een rode lijn die waargenomen kan worden is het zorgen voor de ander, zoals wij ook voor onszelf willen zorgen. Deze liefde voor de naaste komt sterk terug in de boodschap van

Augustinus en de bijbelteksten over vreemdelingen. Augustinus zet ons op scherp waar het gaat over het omgaan met vreemdelingen. Het kunnen communiceren met de ander is een absolute voorwaarde om elkaar te begrijpen, samen te leven en goed te integreren. Dit zijn eisen die je mag stellen aan vluchtelingen wanneer ze zich willen vestigen in ons land. Ook moeten vluchtelingen de wil hebben om de welvaart van het land te bevorderen, geen opruiende taal te prediken en mee te werken aan de opbouw van de omgeving. Verder moet het aantal vluchtelingen te dragen zijn en niet ten koste gaan van de huidige bewoners. Je zou kunnen stellen dat het maar goed is dat de ChristenUnie in een kabinet zit met partijen die gastvrijheid iets minder ruim nemen. De conclusies die we kunnen trekken zijn niet één op één naast het geluid van de ChristenUnie te leggen. Wat daarin vooral doorklinkt is dat van de liefdevolle, barmhartige God die goed is voor de vreemdeling. Dat is één kant van het verhaal en wellicht zijn partijen als de VVD en het CDA daarom wel een ‘geschenk uit de hemel’ om de CU weer wat dichterbij haar gedachtegoed te brengen. Wie weet is de CU na zijn regeerperiode wel in staat om op een uitgebalanceerde manier met dit complexe thema om te gaan.

Immanuel Wijland is onderwijskundige en kandidaat raadslid voor ChristenUnie-SGP Stichtse Vecht. In het verleden is hij actief geweest als landelijk bestuurslid bij Perspectief en stagiair beleidsmedewerker bij de ChristenUnie.

Bibliografie

Augustinus, Aurelius (412). *De stad van God*, hoofdstuk XIX, 931-987

Beekers, Wouter. Gastvrij zijn betekent ook grenzen trekken. *NRC*, 10 juni 2017. Web. 28 nov. 2017.

Evers, R. Wat zegt de bijbel over hulp aan vluchtelingen. *Christenenvoorisrael.nl*. Web. 28 nov. 2017.

Segers, Gert-Jan. Voordewind, Joël. Moeten we altijd maar barmhartig blijven. *ChristenUnie.nl*, 8 oktober 2015. Web. 28 nov. 2017

Migratie door de ogen van Augustinus

Historische parallellen en tijdloze principes

Jan-Peter Eveleens

Samenvatting

De migratieproblematiek waar Europa dezer dagen mee te kampt, is niet uniek. De situatie van het West-Romeinse Rijk in de dagen van Augustinus vertoont een aantal parallellen met de situatie in onze tijd. Dit essay gaat op zoek naar principes van de kerkvader die kunnen helpen bij het formuleren van een migratiestandpunt dat is gebaseerd op het christelijke politieke denken. We komen uit bij het principe van Augustinus dat goed geordende liefdadigheid begint met zichzelf. Dit essay beargumenteert dat dit principe een basis kan vormen voor een migratiestandpunt waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen verantwoordelijkheid voor de vluchteling en de verantwoordelijkheid voor de economisch migrant.

Inleiding

“*Wir schaffen das!*” Met deze woorden sprak bondskanselier Merkel zich na lang stilzwijgen uit over de vluchtelingencrisis waar Duitsland in augustus 2015 mee te maken had. Merkel koos hiermee voor een beleid van solidariteit met de migranten die zich *en masse* meldden aan de grenzen van Europa.

De jaren 2015 en 2016 toonden een duidelijke piek in het aantal migranten dat probeerde om via de Middellandse zee of de Balkan Europa probeerde te bereiken. Veel migranten waren Syriërs die hun thuisland waren ontvlucht vanwege de burgeroorlog. Een andere groep migranten bestond uit jonge mannen die afkomstig waren uit de Sahelregio, uit landen als Niger en Mali. Anders dan de Syriërs was deze groep niet op de vlucht voor oorlog of politieke instabiliteit, maar vanwege de gebrekkige economische perspectieven in hun thuisland. Door hoge geboortecijfers en verwoestijning biedt de regio onvoldoende mogelijkheden om te voorzien in het levensonderhoud. Gedreven door voedselschaarste en uitzichtloze perspectieven wagen deze jonge mannen zich aan de gevaarlijke reis door de Sahara en over de Middellandse Zee naar Europa.

Ondertussen wakkerde de stroom migranten een brede discussie aan in Europa over welke verantwoordelijkheid de staat heeft tegenover deze migranten en welke aantallen migranten dan redelijkerwijs gehuisvest kunnen worden. Ook politici en burgers die zich oriënteren vanuit een christelijk politiek denkkader mengen zich in deze discussie. In de zoektocht naar een christelijk migratiestandpunt kan het nuttig zijn eens terug te kijken in de geschiedenis om te ontdekken welke handvatten vroege christelijke denkers ons in dit licht kunnen aanreiken.

Migratie in de tijd van Augustinus

In het licht van de recente geschiedenis lijkt de schaal van de migratie die de afgelopen jaren naar Europa stroomde uitzonderlijk. Toch is de omvang niet uniek en zelfs niet exceptioneel te noemen. In de vierde en vijfde eeuw na christus bleek migratie naar- en binnen Europa mede de oorzaak te zijn van de val van het West-Romeinse Rijk. Eeuwenlang al had het Romeinse gezag te maken met Germaanse stammen die zich binnen en buiten de limes bevonden. Het Romeinse beleid tegenover deze stammen was erop gebaseerd om een soort van allianties te sluiten. Deze Germanen kregen woongebieden toegewezen binnen de grenzen van de Romeinse provincies. In ruil daarvoor leverden de stammen manschappen voor de Romeinse legioenen. Na verloop van tijd assimileerden veel van deze stammen meer en meer met de Romeinse levensstijl. Voor deze stammen gebruikten de Romeinen de term *foederati* (*foederatus* betekent ‘verbonden’). Op deze wijze werd onder andere samengewerkt met de Franken, Vandalen en de Visigoten.

Door verschillende interne en externe ontwikkelingen kwam dit beleid tegen het begin van de vierde eeuw meer en meer onder druk. Grenslegioenen werden steeds vaker ingezet voor de politieke ambities van de eigen generaal, wat de verdediging van de limes verzwakte. Binnen de legioenen was het aandeel *foederati* sterk gegroeid, waardoor deze de kans zagen zich steeds assertiever op te stellen tegenover Rome. Daarnaast voltrok zich een externe

ontwikkeling die ver buiten de grenzen van het rijk op gang kwam. Verscheidene Germaanse stammen in Noord-Europa en de Euraziatische steppe waren op drift geraakt en trokken op naar de Balkan en centraal Europa. Een aantal van hen, waaronder de Hunnen, werd aangetrokken door de rijkdommen van het Romeinse Rijk, terwijl andere stammen wegtrokken als gevolg van de effecten van een kouder wordend klimaat. De verhuizing van deze veroveraars en klimaatvluchtelingen ging gepaard met veel conflict. Allereerst met de Germaanse stammen die zich op hun pad bevonden, zoals de Visigoten en Ostrogoten. Op hun beurt trokken een aantal van deze stammen vervolgens zelf op, staken de Donau en Rijn over en vielen de Romeinse provincies binnen en vestigden zich daar. Op deze wijze ontstond er een volksverhuizing binnen Europa.

Via verdeel- en heerspolitiek wisten opeenvolgende Romeinse keizers een zekere tijd te voorkomen dat Rome zelf bedreigt zou worden. Maar het aftakelingsproces was onmiskenbaar gaande. In het jaar 410 bestormden Alarik I en zijn Visigoten Rome en plunderden de stad. Honger en wanhoop in Rome waren het gevolg en een schok voer door de Romeinse wereld toen Rome, hoewel al lang geen hoofdstad meer, door de "barbaren" geplunderd werd. Ook in de rijke provincies in Noord-Afrika, toen de graanschuur van het rijk, moet met ontsteltenis kennis zijn genomen van dit nieuws. Eén van de hoorders was Augustinus, de bisschop van Hippo Regius en toen 56 jaar oud. De plundering van Rome vormde later de aanleiding voor zijn magnum opus *De Civitate Dei*.

De historische eigenheid van de situatie toen en nu zou onvoldoende serieus worden genomen als we beweren dat de migratieproblematiek in de tijd van Augustinus dezelfde was als die bij ons. In onze tijd is uiteraard geen sprake van een gewelddadige verovering van de gevestigde politieke structuur. En anders dan de soevereine natiestaten die we sinds de Vrede van Westfalen in Europa kennen, was het West-Romeinse Rijk een multi-etnische lappendeken van lokaal bestuurde provincies.

Tegelijk zijn er wel een aantal parallellen te trekken tussen toen en nu. Net als toen is ook nu grote maatschappelijke onrust te zien bij de komst van de grote groepen migranten. De gevolgen van klimaatverandering in Afrika en de aanhoudende instabiliteit langs de randen van Europa zullen zeer waarschijnlijk ook de komende jaren de migratiestroom naar Europa voeden. Het is niet uit te sluiten dat de langdurige komst van grote groepen migranten, net als toen, een disruptief effect kan hebben op het voortbestaan van de naoorlogse verzorgingsstaat en de culturele identiteit van de landen in Europa.

Het principe van geordende liefdadigheid

In het licht van de historische parallellen is het interessant om te bezien wat Augustinus ons aanreikt om te komen tot een christelijke stellingname op migratie. Eén van de algemene principes die Augustinus ons in dit opzicht aanreikt, is dat menselijke deugdzaamheid in wezen de *ordo caritatis* is, de geordende liefde. Volgens dit principe schrijft Augustinus voor dat de mens alles dient lief te hebben naar de mate waarin het in relatie staat tot God. Dit betekent dat we God moeten liefhebben boven alles, en niets uit de schepping moeten liefhebben als ware het een ultiem doel in zichzelf.

Vanuit dit algemene principe hebben Augustinus¹ en later ook Middeleeuwse filosofen² het principe geformuleerd *caritas bene ordinata incipit a se ipso*: goed geordende liefdadigheid begint met zichzelf. Dit principe impliceert dat er een ordening aanwezig dient te zijn in de verhouding van de ene mens tot alle andere mensen. Allereerst zijn we verantwoordelijk voor onze eigen kinderen en partner, dan voor onze ouders, broers, zussen, burens, en daarna voor onze verdere familie, landgenoten, enz. Goed geordende liefdadigheid ziet uiteindelijk op de gehele mensheid, maar begint bij de mensen voor wie we een specifieke verantwoordelijkheid of nauwe betrekking hebben. Iets vergelijkbaars lezen we in het Nieuwe Testament waar Timotheüs zijn lezers voorhoudt: “Maar als iemand de zijnen en vooral zijn huisgenoten niet verzorgt, heeft hij het geloof verloochend en is hij erger dan een ongelovige.”³

Tegelijk zouden we het principe van Augustinus geen recht doen als we zouden stellen dat de ordening van de liefdadigheid statisch is. De verantwoordelijkheidsordering is niet rigide, maar elastisch en flexibel. Zij die op een grotere afstand van ons staan, kunnen dichterbij komen en binnen onze verantwoordelijkheid komen te vallen. Jezus geeft hiervan een fascinerende illustratie in de Gelijkenis van de barmhartige Samaritaan. Een man is op weg van Jeruzalem naar Jericho en wordt overvallen. Zijn belagers mishandelen en beroven hem, en laten hem naakt en halfdood achter langs de weg. Geen van de voorbijgangers stopt om hulp te verlenen. Geen van hen ziet het als zijn verantwoordelijkheid om liefdadigheid te verlenen aan deze man. Tot er een Samaritaan voorbij komt die de man ziet liggen en hem te hulp schiet.

De gelijkenis van de barmhartige Samaritaan is geen tegenwerping tegen het principe dat ik eerst voor mijn eigen familie moet zorgen en pas dan moet omzien naar de gewonde ander aan de kant van de weg. In plaats daarvan werpt deze gelijkenis de vraag op: Wat als ik buiten de keten van de goed geordende liefdadigheid val waarover Augustinus spreekt? Wie is mijn naaste als ik geen naaste heb? In eerste instantie is er de geordendheid waarbij ouders voor hun kind zorgen. Maar als die orde om wat voor reden ook instort, wie heeft dan de plicht om te zorgen voor het kind? Het antwoord van Jezus is duidelijk: jij. Dit is een noodzakelijk uitvloeisel van het principe van de *ordo caritatis*, de geordende liefde: dat ieder mens de naaste is van ieder mens. Onder normale omstandigheden nemen we onze verantwoordelijkheid door eerst zorg te dragen voor hen die dichtbij ons staan en pas daarna voor hen die verder weg van ons staan en binnen de verantwoordelijkheid van iemand anders vallen. Als iemand echter alleen staat, dan is diegene toevertrouwd aan mijn zorg.

Geordende liefdadigheid en de vreemdeling

Laten we een poging wagen het principe van Augustinus over de ordening van liefdadigheid toe te passen op de vluchtelingen crisis en te ontdekken welke politieke implicaties hieruit

¹ Zie Augustinus (1955) *Enchiridion over Geloof, Hoop en Liefde*. (Albert C. Outler, vert.) London: Westminster Press. (Originele werk gepubliceerd in 420)

² Buttiglione, R. (2017). St. Augustine & Migration Policy, *The European Conservative*, summer 2017, 6.

³ 1 Timotheüs, hoofdstuk 5 vers 8 (in de Herziene Statenvertaling).

voortvloeien. Daarvoor dienen we allereerst aan te tonen dat een principe over morele verantwoordelijkheid van het individu ook één-op-één doorgetrokken kan worden op een publiek orgaan zoals de staat.

Gesteld zou kunnen worden dat publieke organen in zichzelf geen liefdadigheid kan tonen. Liefdadigheid is een kwestie van het hart. Anders dan de mens heeft een publieke orgaan geen eigen ziel. Hier kan echter tegenin worden gebracht dat in ons rechtssysteem ook niet-natuurlijke personen rechten en plichten worden toegekend. De staat is daarmee in ieder geval in menselijk-juridische zin aanspreekbaar. Als gevolg van ons rechtssysteem heeft het handelen van een staat een onmiskenbare morele dimensie in zich, denk daarbij aan het voeren van oorlog of het spreken van recht.

Als voor nu aangenomen wordt dat het principe van Augustinus ook toegepast kan worden op de staat, dan kan antwoord worden gegeven op de vraag of er het algemene recht is om te migreren en zich te vestigen in een ander land dan het eigen moederland. In het licht van het principe van Augustinus lijkt het antwoord hierop dat zo'n algemene recht er niet is. De juiste ordening houdt in dat de staat allereerst een verantwoordelijkheid heeft om zorg te dragen voor de eigen bevolking. Concreet moet bij politieke besluitvorming aangaande migratiebeleid de doorslag worden gegeven aan dat wat het belang dient van de eigen bevolking. *America first*, maar dan ieder land voor zich. Pas daarna draagt de staat ook verantwoordelijkheid voor naburige volken en aankloppende immigranten, op dezelfde wijze waarop naburige staten eerst zorg dienen te dragen voor hun eigen bevolking.

Tegelijk geldt ook hier dat de ordening niet statisch is. Net als in de Gelijkenis van de barmhartige Samaritaan kan ook de verre vreemdeling onder de verantwoordelijkheid van de staat komen te vallen in het geval deze vreemdeling stateloos is geworden of anderszins niet terug kan vallen op de bescherming van een staat. In onze situatie zouden we vluchtelingen onder deze categorie kunnen rekenen. Daarmee zijn vluchtelingen mensen die niet in de eerste plaats om economische redenen emigreren, maar die vanwege oorlog, politieke instabiliteit of vervolging aankloppen bij Europa. Voor migranten die om andere redenen aankloppen bij een ander land, zoals om economische motieven, hoeft de staat niet deze aanvullende verantwoordelijkheid te voelen, omdat deze migranten wel terug kunnen vallen op een meer of minder functionerende staat. Op deze wijze biedt het principe van de goede ordening van liefdadigheid een grond om in het migratiebeleid onderscheid aan te brengen in de verantwoordelijkheid tegenover de vluchteling en de verantwoordelijkheid tegenover de economische migrant.

Concluderend kan gesteld worden dat er in historische zin een aantal overeenkomsten zichtbaar zijn tussen de problematiek in de tijd van Augustinus en het migratievraagstuk in onze tijd. Redenerend vanuit het principe van de goed geordende liefdadigheid kunnen we vervolgens ook een grond leggen voor migratiebeleid dat voortvloeit uit het christelijke politieke denken.

Jan-Peter Eveleens werkt op het ministerie van Financiën. Daarvoor studeerde hij International management in Groningen en Rotterdam.

Bibliografie

Augustinus. *Enchiridion over Geloof, Hoop en Liefde*. (Albert C. Outler, vert. 1955) London: Westminster Press. (Originele werk gepubliceerd in 420)

Buttiglione, R. (2017). St. Augustine & Migration Policy, *The European Conservative*, summer 2017, 6.

Bijbel, 1 Timotheüs, hoofdstuk 5 vers 8 (Herziene Statenvertaling).

Soevereiniteit in ambtelijke kring

Erik-Jan van Dorp

Samenvatting

‘Soevereiniteit in eigen kring’ is veelvuldig geïnterpreteerd als argument voor een kleine overheid en een bescheiden opstelling van de staat tegenover andere domeinen. Dit essay zoomt echter in en constateert dat er binnen de overheid ook verschillende kringen zijn. Geïllustreerd met voorbeelden uit het migratiedomein, pleit ik voor soevereiniteit in ambtelijke kring en vraag christelijk-sociale bestuurders zich bescheiden op te stellen ten overstaande van deze kring.

Van politici naar ambtenaren

Het christelijk-sociale denken heeft zich op allerlei domeinen van onze samenleving toegeleefd. Zo zijn er christelijk-sociale visies op bijvoorbeeld onderwijs, wonen, bijstand en veiligheid (De Jager, 2017; Van Steden, 2017; Weigand-Timmer & Spijker, 2014; Westert, 2016). Allen domeinen met een aanzienlijke impact op de maatschappij en een substantiële rol voor de overheid en de representatieve politiek. Gestoeld op (inmiddels) klassieke teksten van Kuiper, Dooyeweerd of zelfs Augustinus hebben verschillende auteurs een (aanzet tot) visie geformuleerd op de verschillende domeinen.

Tegelijkertijd is nauwelijks denkkracht ontwikkeld over de implementatie en uitvoering van beleid door die overheid. Een opmerkelijke gemis want ambtenaren hebben onmiskenbaar veel invloed op de advisering en implementatie van overheidsbeleid (Noordegraaf, 2000; 't Hart & Kuijken, 2018). Ook is het vooral de *uitvoering* van publieke dienstverlening die de relatie burger-overheid beïnvloedt (Lipsky, 1980). Niet alleen de representatieve politiek is dus belangrijk. Ook ambtenaren verdienen enige aandacht vanuit christelijk-sociale hoek.

Het doel van dit paper is om een eerste aanzet te doen om vanuit een christelijk-sociaal perspectief de aandacht te verschuiven van politici naar ambtenaren. Na een korte verkenning van het christelijk-sociale denken in het algemeen, en het gedachtegoed van Abraham Kuiper in het bijzonder, zoek ik naar een synthese van 'soevereiniteit in eigen kring' en het in de bestuurskunde populaire 'ambtelijk vakmanschap'. Deze wordt geïllustreerd met een voorbeeld uit het migratiedomein. Ik sluit af met een pleidooi voor bescheiden bestuur en ruimte voor ambtenaren.

Ambtelijke neutraliteit

Een christelijk-sociaal perspectief op ambtenaren is niet vanzelfsprekend. Zouden ambtenaren niet neutraal moeten zijn in plaats van christelijk-sociaal? Dit kwam bijvoorbeeld enkele jaren geleden naar voren in de maatschappelijke discussie rondom de 'weigerambtenaar'.

Ambtenaren zouden neutraal alle huwelijke voltrekken ook als hun persoonlijke morele overtuigingen daar niet mee overeenkwamen. Neutraliteit bleek de consensus.

Ambtelijke neutraliteit werd geprezen door de Max Weber in zijn werk over de bureaucratie, maar het is een mythe. Nuttige fictie. In de uitvoering van beleid komen ambtenaren dilemma's tegen. Dit vraagt om reflexief handelen, wat neutraal handelen *a principe* uitsluit. Ambtenaren maken keuzes op basis van een professioneel/emotioneel/persoonlijk en/of moreel kader (zie ook Van den Brink & Jansen, 2016).

In het migratiedomein - het centrale thema van deze bundel - komen ambtenaren vaak dilemma's met veel persoonlijke impact voor kwetsbare mensen tegen. Denk bijvoorbeeld aan medewerkers van de IND, COA-medewerkers in een asielzoekerscentrum of topambtenaren bij het ministerie van Justitie en Veiligheid. Hoe zij dit werk neutraal kunnen doen, en volgens welke standaarden dit dan neutraal zou zijn, is onduidelijk. Daarbij, wie verstrekt de legitimiteit voor dit neutrale handelen?

Soevereiniteit in eigen kring: een eigen verantwoordelijkheid

Voormalig premier Abraham Kuiper muntte in 1880 het begrip 'soevereiniteit in eigen kring' in zijn openingsrede van de Vrije Universiteit in Amsterdam. Met dit begrip betoogde hij dat

er maatschappelijke verbanden -‘kringen’- bestaan, zoals gezinnen, kerken, universiteiten en zorginstellingen die een bepaalde eigenheid hebben en daarmee een mate van autonomie in het grotere geheel van de samenleving. Bij het instellen van deze *vrije* universiteit betoogde hij dat deze universiteit soeverein moest zijn — vrij van staatsmacht of kerkelijke curatele.

Deze kringen zijn volgens Kuyper ‘maatschappelijke domeinen’. De kern van Kuyper’s betoog is dat de relatieve autonomie van deze kringen gerespecteerd zou moeten worden. De politiek zou zich niet ‘gulzig’ moeten opstellen en terughoudend zou moeten zijn om zich inhoudelijk te bemoeien met deze kringen. Dit betekent bijvoorbeeld dat de politiek de vrijheid van onderwijs dient te respecteren. Binnen de kring ‘onderwijs’ kan men - docenten, ouders, scholieren - dan formuleren wat goed en gepast onderwijs is. Het gaat dus niet om negatieve vrijheid (‘niets niet mogen’), maar om het bieden van positieve vrijheid die eigen initiatief en verantwoordelijkheid faciliteert (Kuyper, 1880; zie ook Van Putten & Beekers, 2014, pp. 49-54).

Het was Herman Dooyeweerd die het gedachtegoed van soevereiniteit in eigen kring uitwerkte naar een brede visie op verhoudingen in de kosmos. Zijn filosofische analyse maakt duidelijk dat ‘kring’ ruim opgevat kan worden. Het gedachtegoed van Kuyper en Dooyeweerd is een belangrijke pilaar van het christelijk-sociale denken. Het wordt actief onderhouden in ChristenUnie bijeenkomsten en vertaalt zich naar beleid — bijvoorbeeld in het standpunt over bijzonder onderwijs.

Een ambtelijke kring

Zijn ‘ambtenaren’ een ‘kring’? Allereerst is er geen one-size-fits-all van ambtenaren. Dé ambtenaar bestaat niet. Er is een levensgroot verschil tussen het werk van een topambtenaar van het ministerie Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit, een generalist in een sociaal wijkteam in Diemen, of een inspectiemedewerker van de Kansspelautoriteit.

Toch is de vergelijking minder vergezocht dat ze lijkt. Al in 1969 noemde hoogleraar bestuurskunde Crince Le Roy deze diverse groep van adviseurs, uitvoerders en mee- en tegendenkers ‘*de vierde macht*’. Hiermee schreef hij een aparte status en legitimiteit toe aan het domein van ambtenaren, naast de wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht. Hiermee zoomde hij in op het domein van de overheid en ziet hij - in concert met vele anderen - dat de overheid (of de staat) niet één domein is, maar een verzameling van meerdere kringen.

Ook tegenwoordig ziet men ambtenaren nauwelijks nog als gedweë uitvoerders van politiek beleid. Integendeel, er zit juist heel veel energie, intelligentie, institutioneel geheugen en oog voor de lange termijn onder ambtenaren, zowel bij de Rijksoverheid als bij provincie-, waterschaps- en lokaal bestuur. Als we kijken naar ambtenaren als een ‘ambtelijke kring’ dan zou daar een mate van autonomie uit volgen.⁴ Dit suggereert een verschuiving van het Weberiaanse ‘de politiek beslist en ambtenaren voeren uit’ naar een nieuwe manier van samenwerking tussen deze twee kringen.

⁴ Het woord ‘kring’ is in deze context ietwat ongelukkig. Veel ambtenaren voelen zich eerder thuis bij de ‘lijn’ (de formele hiërarchie) dan bij de ‘kring’ (de bontkraag rondom de bewindspersoon).

Ambtelijk vakmanschap

Deze verschuiving zien we ook in de bestuurskunde onder de noemer ‘ambtelijk vakmanschap’. In het denken over ambtenaren is de moderne (top)ambtenaar inmiddels een ondernemende ‘publieke waardemanager’. Haar rolopvatting is niet die van een *bureaucraat* maar die van een *vakman* met een veelzijdig repertoire van vaardigheden en overtuigingen (zie ook: 't Hart, 2014; Sennett, 2008). Waar ambtenaren van oudsher geacht werden om loyaal en effectief te dienen, bestuurlijke achterkamers te faciliteren en de bureaucratische deugden van Max Weber te cultiveren, is dat nu veranderd. De moderne (top)ambtenaar managet verschillende politieke stromingen, navigeert in de turbulentie van de snelle samenleving en zij werkt interactief samen met allerhande actoren en organisaties in de maatschappij.

De ambtenaar als vakman moet legitimiteit vergaren voor haar handelen. Anderen moeten steun geven voor wat de ambtenaar doet en voor de manier waarop zij dat doen. Harvard Hoogleraar Mark Moore (1995) noemt dit het creëren van een *authorizing environment*. In Nederland kijkt men dan al snel naar politieke bestuurders - het college van b&w of de bewindspersoon - voor steun. Echter, het gezag van menig bestuurder is precair en aan erosie onderhevig. Kunnen ambtenaren niet (ook) elders legitimiteit voor hun handelen organiseren? Via horizontale verantwoording naar maatschappelijke partners; ‘ontvangers’ van beleid; burgers, steun in de media? Dit is spannend voor ambtenaren én bestuurders. Het primaat van de politiek is ons immers ingeprent. Hoe dit er in de praktijk uit kan zien, zien we in Utrecht.

In de praktijk: Plan Einstein

Migratie is typisch een grenzenloos domein. Door een oorlog in Syrië komen migratiestromen op gang die hun beslag hebben op de Europese Unie en de interne dynamiek van diezelfde Unie. De beelden van de aanhoudende stroom van bootjes vol vluchtelingen op de Middellandse zee staan vers in ons geheugen. Op nationaal niveau is migratie nooit naar de achtergrond van onze aandacht te dringen. De discussies volgen elkaar snel op en het debat is vaak verhit. De nationale wetgeving en het beleid regelt welke asielzoeker hier mag blijven en wie niet. Tegelijkertijd zijn het lokale overheden die zoeken naar een oplossing om mensen met een verblijfsvergunning onderdak te bieden en mee te laten doen met de samenleving. Zo speelt het migratiedomein zich af op verschillende schaalniveaus - mondiaal, Europees, nationaal én lokaal - en krijgt het op die verschillende niveaus veel aandacht van politici, ambtenaren, maatschappelijke organisaties en media.

Zo ook in Utrecht. Vluchtelingenopvang is een serieuze opgave voor elke gemeente, ook voor de vierde gemeente van Nederland. Het blijkt ingewikkeld om een passende oplossing te vinden. Inmiddels is er in Utrecht een experimentele aanpak die vooralsnog succesvol lijkt te zijn: Plan Einstein.⁵ Het betreft een woonvorm aan de Einsteindreef in de probleemwijk Overvecht voor vluchtelingen én Utrechtse jongeren waarin zij gezamenlijk wonen en leven en waarin allerlei activiteiten plaatsvinden zoals bijvoorbeeld taallessen.

⁵ Voor meer info: www.plan-einstein.nl

Utrechters en vluchtelingen wonen onder één dak. Onderzoeker Karin Geuijen (2018) illustreert dat deze woonlocatie uniek is in Europa.

Het interessante van dit experiment is dat het in eerste instantie ambtelijk is begonnen. Het waren niet de politieke bestuurders, maar twee volhoudende gemeente-ambtenaren die al jarenlang een maatschappelijke opgave zagen en daar een antwoord op formuleerden. Zij hebben - met een subsidie van de Europese Unie - legitimiteit gevonden voor de experimentele aanpak bij zowel de verantwoordelijke wethouder als de burgemeester. Niet vanuit een politieke opdracht, maar vanuit een professionele verantwoordelijkheid en een betrokkenheid bij de maatschappelijke opgave: vluchtelingenopvang die werkt. Juist in een domein dat politiek ingewikkeld is en waar men weinig durft te ondernemen is het hier de ambtelijke kring die de handschoen oppakt.

De duurzaamheid van *Plan Einstein* moet nog bewezen worden, maar in een domein dat politiek zo ingewikkeld is en waar menig bestuurder geen stelling in kan – of durft te – nemen is men gezegend met een autonome ambtelijke kring.

Ruimte voor ambtenaren

‘Soevereiniteit in eigen kring’ is één van de bepalende ideeën binnen het christelijk-sociale denken. Het is veelvuldig geïnterpreteerd als argument voor een kleine overheid en een bescheiden opstelling tegenover andere domeinen zoals bijvoorbeeld onderwijs. In dit essay heb ik echter ingezoomd en stel ik dat er binnen de overheid ook verschillende kringen zijn. Ik onderscheid zowel de politiek en het bestuur enerzijds als de ambtenaren anderzijds.

Laten we ambtenaren beschouwen als een zelfstandige kring. Als een maatschappelijk domein met een eigen verantwoordelijkheid en soevereiniteit. Dit domein is neutraal noch zaligmakend, maar het past de christelijk-sociale denker of bestuurder om het enige ruimte te gunnen om haar eigen handelen vorm te geven. Deze kring zal haar eigen legitimiteit moeten organiseren door het aanspreken van een *authorizing environment*. In het geval van *Plan Einstein* in Utrecht zijn dat natuurlijk een aantal bestuurders. Tegelijkertijd kunnen ambtenaren ook elders een *authorizing environment* aanspreken - medebewoners in de wijk of stathouders op zoek naar een woning.

Bovenstaande is een pleidooi voor bescheiden bestuur en ruimte voor ambtenaren. Van christelijk-sociale bewindspersonen en wethouders vraagt dit enige terughoudendheid in het aansturen van het ambtelijk apparaat. In plaats van een gulzige houding kan de christelijk-sociale bestuurder zich een houding van positieve vrijheid aanmeten. Dat betekent inzetten op wederzijds respect voor verschillen, ruimte voor eigen verantwoordelijkheid en reciprociteit van loyaliteit en prestaties. Zo respecteert zij de soevereiniteit van de ambtelijke kring.

Erik-Jan van Dorp is als promovendus verbonden aan het Departement Bestuurs- en Organisatiewetenschap van de Universiteit Utrecht. Eerder werkte hij als onderzoeksassistent bij het ‘Comparing Cabinets’ project van Griffith University, Australië.

Bibliografie

Brink, G., van den, Jansen, T. (2016). *Ambtelijk vakmanschap en moreel gezag*. Stichting Beroepseer: Den Haag.

Geuijen, K. (2018, nog te verschijnen). Lokale oplossingen voor problemen in de asielopvang: de vluchtelingencrisis als 'window of opportunity'. *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*.

't Hart, P. (2014). *Ambtelijk vakmanschap 3.0*. NSOB/VOM/IKPOB: Den Haag.

't Hart, P., Kuijken, W. (2018, nog te verschijnen). *Dienen en beïnvloeden*. NSOB: Den Haag

Jager, W., de (2017). *Richting en ruimte. Naar een betaalbare, leefbare en toekomstbestendige woningmarkt*. Mr. Groen van Prinstererstichting: Amersfoort.

Kuyper, A. (1880). *Soevereiniteit in eigen kring*. Openingsrede Vrije Universiteit: Amsterdam

Lipsky, M. (2011 [1980]). *Street Level Bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services*. 30e editie. Russell Sage Foundation: New York.

Moore, M. (1995). *Creating Public Value, Cambridge*. Harvard University Press: Mass.

Noordegraaf, M. (2000). *Attention! Work and Behavior of Public Managers amidst Ambiguity*. Eburon: Delft.

Putten, R. van, Beekers, W. (2014). *Coöperatiemaatschappij: Solidariteit organiseren in de eenentwintigste eeuw*. Mr. Groen van Prinstererstichting: Amersfoort.

Sennett, R. (2008). *The Craftsman*. Yale University Press: New Haven

Steden, R., van (2017). *Veiligheid in verbondenheid. Een christelijk-sociale visie op burgerparticipatie bij het tegengaan van overlast en criminaliteit*. Mr. Groen van Prinstererstichting: Amersfoort.

Weigand-Timmer, J., Spijker, G.J. (2014). *De school van de burger. Onderwijsvrijheid in een participatiesamenleving*. Mr. Groen van Prinstererstichting: Amersfoort.

Westert, J. (2016). *Met opgeheven hoofd. Naar een bijstand die bijstaat*. Mr. Groen van Prinstererstichting: Amersfoort.

Wie is verantwoordelijk voor onze statushouders?

Matthijs de Vries

Samenvatting

Al een aantal jaar komen er grote aantallen vluchtelingen naar Nederland. Wie draagt over hen de verantwoordelijkheid? Wat kunnen u en ik zelf doen? Een te grote diversiteit in de samenleving kan leiden tot de afname van sociale cohesie, veiligheid en vertrouwen. De overheid heeft als verantwoordelijkheid om de samenleving te beschermen en een duidelijk toelatingsbeleid hoort bij deze verantwoordelijkheid.

Inleiding

In onze huidige maatschappij kennen we vier grote actoren die de maatschappij structuur geven. Dit zijn de *overheid*, de *organisaties* (specifiek maatschappelijke organisaties en kerken), de *markt* (het bedrijfsleven) en het contact tussen individuen zelf, de *primaire sociale orde*. Elk van deze actoren heeft zijn eigen kenmerken, maar ook zijn eigen verantwoordelijkheden. De grote vraag is: welk van deze actoren is verantwoordelijk voor de vluchtelingen, asielzoekers en statushouders?

Deze vraag komt op, omdat de toestroom van migranten de afgelopen jaren flink is toegenomen. In 2013 waren er 16.724 asielaanvragen in Nederland, in 2015 is dit opgelopen tot 58.800 aanvragen per jaar (Vluchtelingenwerk. 2017). Een grote toestroom komt voort uit de onrust in Syrië. Maar er komen ook grote aantallen mensen uit Eritrea, Afghanistan en Albanië.⁶

Alle asiel aanvragen in Nederland worden verwerkt door de Immigrante en Neutralisatie Dienst (IND), en de *vluchtverhalen* van deze mensen worden beoordeeld door de IND. Mensen die uiteindelijk een positieve uitslag krijgen op hun interview, worden *statushouders*. Mensen met een vluchtelingenachtergrond, maar ze hebben toestemming om in Nederland te blijven.

Het zogenaamde vluchtelingenprobleem verdeelt ons land, en onze politiek. Extreemrechts zaait angst en haat onder de bevolking, terwijl er op links misschien wel te nonchalant wordt gekeken naar het probleem.

Vanuit een aantal sociologische en christelijke-sociale invalshoeken zal ik betogen dat iedereen, persoonlijk en in georganiseerd verband, een gedeelde verantwoordelijkheid heeft voor de migranten in onze samenleving. Hierin onderschrijf ik Harmjan Vedder, wanneer hij zegt dat “*integratie geen individueel vraagstuk is, maar een collectieve opgave*”⁷. Tegelijkertijd zal de nadruk liggen op de rol van de overheid en de verantwoordelijkheden die haar gegeven zijn vanuit het christelijk-sociaal gedachtegoed.

Rol van primaire orde, markt en organisaties

Het migrantenvraagstuk brengt Nederland in verdeeldheid. Niet alleen in de politiek, maar ook onder de burgers heerst er verdeeldheid als het gaat om vluchtelingen en statushouders. Niet iedereen is even blij met de komst van deze ‘vreemdelingen’ en sommige mensen zijn zelfs bang. Bang voor hun veiligheid, of die van hun kinderen, bang voor de koers van de Nederlandse rechtstaat en de komst van Islamitische invloeden, maar ook bang voor hun baan, voor hun (financiële) zekerheid.

Een deel van de migranten komt met een economisch motief naar Nederland: ze willen werken en geld verdienen. Een groot deel van deze mensen heeft echter geen goede opleiding genoten. Veel, lager opgeleide, Nederlanders zien de komst van deze ‘arbeidskrachten’ als

⁶ Vluchtelingen in getallen 2017. (2017). VluchtelingenWerk Nederland. Gevonden via:

<https://www.vluchtelingenwerk.nl/sites/public/u152/Vluchtelingeningetallen2017compleet-1.pdf>

⁷ Harmjan Vedder in ‘Denkwijzer – jaargang 16 | nummer 1 | juni 2016 – via: <https://wi.christenunie.nl/page/42446>

een bedreiging voor hun werk, dat ze soms met moeite hebben gevonden en dat nog nauwelijks voldoende geld binnen brengt om het hoofd boven water te houden.

Toch is het belangrijk om ons niet te laten leiden door angst en haat. Deze zijn vaak slechte raadgevers. Een belangrijke theorie die gaat over vooroordelen, is de zogenaamde contact-hypothese, ontwikkeld door Gordon W. Allport (1954)⁸. De contact-hypothese gaat ervan uit dat vooroordelen, stereotypering en discriminatie verminderd kunnen worden op het moment dat mensen van een meerderheidsgroep in contact komen met een minderheidsgroep. Het is hierbij wel van belang dat beide groepen een gelijke status hebben, dat er een gemeenschappelijk doel is en dat de twee groepen samenwerken aan dat gemeenschappelijke doel, de authenticiteit, de regels en gebruiken van de groepen moeten erkend worden en bovenal moet er persoonlijke interactie zijn tussen de leden van de verschillende etnisch/culturele groepen en/of godsdiensten.

Wanneer angst en onbegrip de boventoon voeren in het publieke debat, is het belangrijk dat mensen met elkaar in contact komen. Daarom zijn (autochtone) vrijwilligers bij, bijvoorbeeld, Vluchtelingenwerk of in het AZC zo belangrijk. Deze vrijwilligers komen echt in contact met de vreemdelingen en hierdoor ontstaat er wederzijds begrip over de verschillende situaties. En door het krijgen van begrip voor elkaar kunnen angst en haat weggenomen worden.

Ook op de werkvloer kan er contact ontstaan tussen mensen van verschillende achtergronden. Om aan te halen wat Harmjan Vedder⁹ schreef: *“Zeker, een baan is belangrijk. Daardoor kunnen op de werkvloer culturen bij elkaar komen en dat kan een begin zijn van wederzijds begrip.”* Dit vraagt echter wel om een meewerkende houding van bedrijven. Deze moeten een open houding hebben ten opzichte van statushouders en migranten. Deze open houding vraagt ook om begrip en geduld, want vanuit verschillende culturele achtergronden werken kan een uitdaging zijn. Wanneer migranten de kans krijgen om in Nederland aan het werk te gaan, kunnen zij talenten ontwikkelen, de Nederlandse taal en gewoontes leren en bovenal bouwen ze een netwerk op waar ze een beroep op kunnen doen mochten ze ergens hulp bij nodig hebben. Als er een stabiel netwerk ontstaat, kan de rol van hulpverlening, zoals Vluchtelingenwerk, kleiner worden. Maar ook hier staat (de kans op) interactie tussen mensen centraal.

Wanneer er goed contact is tussen mensen, ontstaat er sociaal kapitaal. Sociaal kapitaal draait om de interactie tussen mensen, waarbij wederkerigheid, vertrouwen en samenwerking centraal staan, niet voor het eigen gewin, maar voor het algemeen belang.^{10, 11} Sociaal kapitaal kan ook bijdragen aan het gevoel van veiligheid in een buurt, aan sociale cohesie, en is daarom van wezenlijk belang.

Toch kleeft er ook een risico aan dit principe. De Britse econoom Paul Collier schrijft in zijn boek *Exodus* over een gevolg van grote migratiestromen.¹² Wanneer een land, of specifiek een stad, te divers wordt qua etniciteit en cultuur, zorgt dit voor een afbraak van het sociaal kapitaal en de sociale cohesie. Vertrouwen in de burens, de solidariteit en de

⁸ Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books

⁹ Harmjan Vedder in 'Denkwijzer – jaargang 16 | nummer 1 | juni 2016 – via: <https://wi.christenunie.nl/page/42446>

¹⁰ Coleman, J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of the Sociology*. 94.

¹¹ Putnam, R.D. (2001). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster. p. 19.

¹² Collier, P. (2013). *Exodus: How Migration is Changing Our World*. Oxford University Press.

bereidheid tot samenwerken neemt af. Diversiteit op zichzelf is niet verkeerd, kan zelfs positieve effecten hebben, maar te veel diversiteit kan zorgen voor een afbraak van sociale cohesie.

Ook de kerken kunnen een belangrijke rol op zich nemen als het gaat om integratie en assimilatie van migranten. Kerken vervullen een maatschappelijke taak en kunnen praktische en diaconale hulp bieden aan mensen die dat nodig hebben. Daarnaast vormen ze een gemeenschap, waar (allochtone) christenen aansluiting kunnen vinden. Vanuit Bijbelse motieven (Mattheüs 25¹³) is het voor christenen en kerken de plicht om hongerige te voeden, dorstige te drinken te geven, naakten te kleden, zieken en gevangenen te bezoeken en vreemdelingen op te nemen.

Ook wanneer het gaat om de rol van de kerk staan contact en cohesie centraal. De kerk is, net als in het bedrijfsleven of via andere organisaties, een plek waar mensen samenkomen, waar interactie tussen mensen plaatsvindt en waar mensen een netwerk kunnen opbouwen. Dit geldt zowel voor autochtone Nederlanders als ook voor allochtone Nederlanders, migranten en vluchtelingen.

Rol van de overheid

Nu hebben kerken, bedrijven en mensen als sociale wezens één belangrijke factor gemeen, ze kunnen een betekenisvolle bijdragen leveren aan de integratie van statushouders, hen helpen een plek te vinden in de maatschappij, maar ze maken de regels rondom migratie niet.

Wanneer het gaat om beleid op en regelgeving rondom het migratievraagstuk moet er gekeken worden naar de rol van de politiek. En de politiek kan dwingende regels opstellen rondom het migratievraagstuk. Politiek is de kunst van het samenbrengen van mensen, om voor het grotere doel te werken.¹⁴ Er moet samengewerkt worden om een sociaal bestaan tussen mensen op te bouwen en te beschermen. Mensen die samenleven verbinden zichzelf aan elkaar en proberen te doen wat nodig is om een harmonieus leven te bewerkstelligen.¹⁵ Deze politieke samenwerking mondt uit in een overheid. Deze overheid heeft de taak om er te zijn voor de zwakke mensen in de samenleving, om garant te staan voor eerlijke rechtspraak, om integer te zijn en trouw in het nakomen van beslissingen en om de sociale gerechtigheid te waarborgen (Kuiper, 2011¹⁶).

Met name deze eerste taak van de overheid verplicht haar tot het hanteren van een humaan vluchtelingenbeleid, waarin de overheid garant staat voor de bescherming van vluchtelingen en het tegengaan van geweld en onrecht tegen vluchtelingen.

Vanuit dat zelfde principe kunnen we ook kijken naar Dooyeweerd (1935). Hij omschrijft drie functies voor de staat, te weten (1) recht bewaren tussen burgers, (2) recht bewaren tussen verschillende verbanden en (3) recht doen aan het publieke welzijn van de burgers. De staat heeft de zwaarmacht gekregen en moet deze inzetten ten behoeve van het

¹³ Mattheüs 25: 31-46

¹⁴ Althusius, J. (1614). *The General Elements of Politics* (hoofdstuk 1). In: *Politica*, edited and translated by Frederick. S. Carney. (1964/1965).

¹⁵ Althusius, J. (1614). *The General Elements of Politics* (hoofdstuk 1). In: *Politica*, edited and translated by Frederick. S. Carney. (1964/1965).

¹⁶ Kuiper, R. (2011). *Dienstbare politiek. G. Groen van Prinstererstichting*. Buijten en Schipperheijm – Motief. Amsterdam. Hoofdstuk 8

recht.¹⁷ Net als Kuiper noemt Dooyeweerd het spreken van recht een van de hoofdtaken van overheid.

Maar wanneer het gaat over de taak van de overheid, het recht doen aan burgers, mag er niet alleen gekeken worden naar migranten. Er moet ook gekeken worden naar de Nederlandse burgers. Geluiden van angst en onvrede moeten serieus genomen worden.

Rechtvaardig migratiebeleid is ook streng zijn. Bas van Bommel betoogt in de *DenkWijzer* van juni 2016¹⁸ dat er drie belangrijke ‘spelregels’ zijn voor christelijke politiek. Ten eerste dat het barmhartigheidsbeginsel (zie ook Mattheüs 25) in essentie een persoonlijke opdracht is, niet één voor de politiek. Ten tweede dat christelijke politiek er moet zijn voor alle burgers in een land, niet alleen voor de vluchtelingen. Hierbij hoort ook kijken naar aantallen en cijfers binnen de mogelijkheden van ons land. Ten derde betoogt hij dat er niet principieel iets onchristelijk is met een streng beleid. Als het welzijn van de samenleving in gevaar komt, is het de morele en christelijke plicht om daadkrachtig op te treden.

Wouter Beekers, directeur van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, zegt in het *NRC Handelsblad* dat een land gastvrij moet zijn. Maar gastvrijheid is niet hetzelfde als open toegang voor iedereen. Gastvrijheid bestaat juist bij de gratie van grenzen, want zonder (lands)grenzen verliest een land zijn identiteit en kan het helemaal niet meer gastvrij zijn.¹⁹

Conclusie

De verantwoordelijkheid voor de integratie van nieuwkomers, is een gedeelde verantwoordelijkheid. Bedrijven, kerken, maatschappelijke organisaties en mensen individueel kunnen allemaal een belangrijke rol spelen in het integratieproces. Twee belangrijke thema’s hierbij zijn: (1) contact tussen (etnische) groepen en het wederzijds begrip dat hierdoor ontstaat en (2) het ontstaan van sociaal kapitaal en sociale cohesie als gevolg van dat contact.

Maar er moet niet grenzeloos omgesprongen worden met de hoeveelheid vluchtelingen die een land kan opnemen. Wanneer er meer migranten komen dan opgevangen kunnen worden, zullen ze geen aansluiting meer vinden met autochtone Nederlanders en neemt de kans op een succesvolle integratie af. Daarnaast kan de sociale cohesie onder druk komen te staan en dan brokkelen de veiligheid, het vertrouwen en de solidariteit in de samenleving af.

De overheid heeft een belangrijke taak als het gaat om de verantwoordelijkheid voor migranten. De overheid maakt het beleid en moet dit ook uitvoeren. In het politieke samenspel heeft de overheid te taak om als een schild te zijn voor de zwakken en recht te doen aan haar burgers.

Maar ook hier geldt dat de overheid niet grenzeloos mensen kan toelaten. De overheid heeft de taak om asielzoekers te beschermen, maar dit mag niet ten koste gaan van haar eigen burgers. Het moge duidelijk zijn dat morele verlangens en principes zoals naastenliefde op gespannen voet kunnen staan met praktische overwegingen. Toch hoeft het één het ander niet

¹⁷ Dooyeweerd, H. (1935). *Wijsbegeerte en Wetsidee*. Deel III

¹⁸ Bas van Bommel in ‘Denkwijzer – jaargang 16 | nummer 1 | juni 2016 – via: <https://wi.christenunie.nl/page/42448>

¹⁹ Wouter Beekers. (2017). Gastvrij zijn betekent ook grenzen stellen. Gevonden via: <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/06/10/gastvrij-zijn-betekent-ook-grenzen-trekken-10988039-a1562418>

uit te sluiten. Gastvrijheid en naastenliefde zijn belangrijk, maar dit geldt zowel voor de verre naasten (ook als die soms heel dichtbij leven), als voor de nabije naasten.

De overheid doet er goed aan een duidelijk en streng toelatingsbeleid te handhaven. Want hoe meer vluchtelingen Nederland binnen komen, hoe groter de kans op een mislukte integratie voor deze vluchtelingen. Voor de migranten die er nu zijn en zij die in de toekomst nog zullen komen, zal een collectieve verantwoordelijkheid gedragen moeten worden. De overheid zal het voortouw moeten nemen, maar er zijn ook duidelijke taken en plichten weggelegd voor de burgers. Of dit nu op individueel niveau is of in groepsverband zoals in kerken of bedrijven, het blijft onze christenplicht om om te zien naar onze naasten en in onze samenleving moeten we met elkaar samenwerken om voor iedereen tot het best haalbare te komen.

Matthijs de Vries (25 jaar) studeert Sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Kwam tijdens een DenkWijzer-debat over vluchtelingen in contact met het Fellowsprogramma en besloot toen om het programma zelf te volgen.

Bibliografie

Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books

Althusius, J. (1614). *The General Elements of Politics* (hoofdstuk 1). In: *Politica*, edited and translated by Frederick. S. Carney. (1964/1965).

Beekers, W. (2017). Gastvrij zijn betekent ook grenzen stellen. Gevonden via:
<https://www.nrc.nl/nieuws/2017/06/10/gastvrij-zijn-betekent-ook-grenzen-trekken-10988039-a1562418>

Bommel, B. van., (2016). in 'Denkwijzer – jaargang 16 | nummer 1 | juni 2016 – via:
<https://wi.christenunie.nl/page/42448>

Coleman, J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of the Sociology*. 94.

Collier, P. (2013). *Exodus: How Migration is Changing Our World*. Oxford University Press.

Dooyeweerd, H. (1935). *Wijsbegeerte en Wetsidee*. Deel III

Kuiper, R. (2011). Dienstbare politiek. *G. Groen van Prinstererstichting*. Buijten en Schipperheijn – Motief. Amsterdam. Hoofdstuk 8

Mattheüs 25: 31-46

Putnam, R.D. (2001). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster. p. 19.

Vedder, H. (2016). in 'Denkwijzer – jaargang 16 | nummer 1 | juni 2016 – via:
<https://wi.christenunie.nl/page/42446>

Vluchtelingen in getallen 2017. (2017). VluchtelingenWerk Nederland. Gevonden via:
<https://www.vluchtelingenwerk.nl/sites/public/u152/Vluchtelingeningetallen2017compleet-1.pdf>

De Europese Unie en Migratie: publieke gerechtigheid haalbaar bij minder Europese Unie?

Alette Paul

Samenvatting

De migratiecrisis dwingt de lidstaten van de Europese Unie tot meer samenwerking en meer bevoegdheden voor de Europese Unie. Tegelijkertijd ligt de Europese Unie onder vuur om haar trage besluitvorming, te machtige positie en het opleggen van wetten en regels aan lidstaten. In dit artikel wordt deze (mogelijke) tegenstrijdigheid besproken aan de hand van literatuur.

Inleiding

Het wordt een crisis genoemd: de honderdduizenden migranten die de laatste jaren in een gammel bootje Europa proberen te bereiken. Conflicten in het Midden-Oosten en slechte sociaaleconomische omstandigheden in West-Afrika zorgen voor een instroom van migranten in Europa. Italië en Griekenland hebben hun handen vol aan de opvang en registratie van de migranten. De Europese Unie heeft een aantal afspraken gemaakt over herverdeling van migranten over de lidstaten. Daarnaast werkt de Europese Unie aan duidelijke regels en afspraken met landen van herkomst. De ChristenUnie is van oudsher kritisch op de Europese Unie. Tegelijkertijd wil de ChristenUnie meer bevoegdheden voor en actie van de Europese Unie als het om migratie en asiel gaat. Hoe is deze houding te verklaren? De ChristenUnie streeft naar gerechtigheid en rechtvaardigheid. Moeten we in het streven naar wereldwijde rechtvaardigheid, in het bijzonder op het gebied van migratie, werken aan meer of minder Europese samenwerking? In dit essay probeer ik op deze vragen in te gaan aan de hand van de christelijksociale traditie. Allereerst laat ik zien dat de positie van de ChristenUnie op de Europese Unie tegenstrijdig is. Vervolgens bouw ik voort op het denken van Luitwieler over publieke gerechtigheid binnen de Europese Unie.²⁰ Op basis daarvan concludeer ik dat als de ChristenUnie minder Europese Unie wil, ze wellicht zal moeten aanvaarden dat deze minder effectief kan zijn op een terrein als migratie, want dat vergt een sterke basisstructuur.

De situatie

Wat gebeurt er op het gebied van migratie op Europees niveau? Een paar feiten. In Europa is er afgesproken de migranten die in Italië en Griekenland verblijven te verdelen over de lidstaten. Van de afgesproken 6000 vluchtelingen die Nederland zou opnemen, zijn er nog maar 2300 gekomen. In december 2017 werd bekend dat Nederland nog eens 1650 asielzoekers zal opnemen. Veel landen, waaronder ook Nederland, blijven achter om deze targets te halen. Tegelijkertijd komen er nog steeds veel migranten naar Europa, zijn de situaties in Europese landen als Italië en Griekenland erbarmelijk en is er in Europees verband een deal gesloten met Turkije, de zogenaamde Europa-Turkije deal. Ook steunt de Europese Unie FrontEx, de grenspolitie van de Europese Unie en subsidieert ze de kustwacht van Libië om vluchtelingen tegen te houden (en die ligt onder vuur vanwege de mensenrechtenschendingen en het geweld dat ze gebruiken).²¹ Geoormerkt geld voor ontwikkelingssamenwerking wordt steeds vaker besteed aan het terugdringen van migratie. Men wil meer opvang in de regio. Dit leidt vaak tot inhumane situaties.

Tegelijkertijd zijn er op Europees niveau discussies over de hervorming van de Europese Unie. In de discussie rondom meer of minder Europa heeft Juncker een vijftal modellen voor een herziening van de Europese Unie geïntroduceerd. 1) Gewoon door gaan; 2) Geen Europese Unie, alleen een single market; 3) Degene die meer willen, doen meer; 4) Veel minder EU, maar wel efficiënter; 5) Veel meer samendoen.²²

²⁰ Luitwieler, S. (2013), *In verscheidenheid verenigt*, Amersfoort: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie.

²¹ CNN, 14-11-2017, Libya Migrant Auctions, op: <http://edition.cnn.com/2017/11/14/africa/libya-migrant-auctions/index.html>, bezocht op 1-12-2017

²² Politico, 7-03-2017 op: <https://www.politico.eu/article/breaking-politico-obtains-white-paper-on-eu-future/>, bezocht op 1-12-2017

Wat wil de ChristenUnie? Europa in het (nationale) partijprogramma:

De ChristenUnie is sceptisch over de Europese Unie. De ChristenUnie gelooft niet in een uitdijende Europese Unie met steeds meer Brusselse bevoegdheden. De partij wil een herontwerp van het Europese gebouw om te voorkomen dat we de essentiële Europese samenwerking kwijtraken door afbrokkelend draagvlak in onze samenlevingen. De ChristenUnie spreekt in het partijprogramma de ergernis uit over bemoeizucht, bureaucratie en verlies aan soevereiniteit en willen een Europese Unie die echt verandert. Voor grensoverschrijdende problemen zoekt Nederland vaak terecht een Europese oplossing vindt de ChristenUnie. De praktijk leert echter dat zodra 'Brussel' zich ergens mee bemoeit, ze niet meer loslaat. Dit eenrichtingsverkeer leidt tot een sluipende, frustrerende en niet te stoppen Europese integratie. Tegelijkertijd wil de ChristenUnie groot inzetten als het gaat over migratie en asiel. Zoals meer controle bij de buitengrenzen van Europa, meer fondsen voor opvang asielzoekers en uitbreiding van Europese missies die mensenhandelaren moeten oprollen. Tweede Kamerlid Joël Voordewind verwoordde het als volgt: minder Europa, maar meer samenwerking op het terrein van asiel en migratie (en klimaat).

We kunnen dus concluderen dat de ChristenUnie kiest voor scenario vier in het Witboek van Juncker: minder Europa, maar efficiënter. Maar is het wel zo makkelijk te zeggen? Gaat meer Europese samenwerking op migratie lukken als men tegelijkertijd minder bevoegdheden aan Europa wil overhevelen? En lukt dat, minder Europese Unie in het algemeen en meer Europese Unie op een aantal thema's? De vraag meer of minder Europese Unie hangt altijd af van het specifieke beleidsterrein. Is het beleidsterrein van migratie niet verbonden met tal van andere thema's en beleidsterreinen? En landen blijven nu toch al achter in het naleven van de afspraken?

In het Europese partijprogramma komt naar voren dat er meer samenwerking gewenst is, maar de ChristenUnie geen Europese superstaat wenst. Dat wil zeggen dat er minder bevoegdheden naar Europa moeten, maar dat Europa wel op bepaalde beleidsterreinen meer zeggenschap moet krijgen en meer moet samenwerken, vooral op het buitenlands beleid en defensie. Deze ambiguïteit kan verklaard worden door het verschil te zien tussen de politieke aard van de Europese Unie en de structuur van de Europese Unie.

Politieke aard en structuur van de Europese Unie

In lijn met de ontwikkelen rondom meer of minder Europese Unie, hield Peter Mulder in de *Groen* van zomer 2017 een pleidooi voor meer Europese Unie. Hij vindt de visie van de ChristenUnie gespleten in plaats van positief-kritisch. Er is meer integratie van beleid van de Europese Unie nodig om problemen als klimaat en migratie aan te pakken. De Europese Unie is namelijk belangrijk voor Nederland als het gaat om vrede en veiligheid én welvaart. Mulder pleit ervoor een onderscheid te maken tussen kritiek op de structuur van Europa en kritiek op het beleid van Europa. Beleid valt immers te veranderen, maar de structuur is veel fundamenteeler. De vraag is of met gelijkblijvende of minder structuur, meer integratie van beleid mogelijk is.

Publieke gerechtigheid kan als een algemene doelstelling worden beschouwd die voor iedere laag van de overheid geldt, dus ook voor de Europese Unie. Luitwieler vertaalt deze in de context van de Europese Unie naar drie specifieke doelstellingen. De eerste is een persoonlijke gerechtigheid, de tweede een sociale gerechtigheid en de derde een ecologische gerechtigheid. Oftewel, vrede, welzijn en duurzaamheid. Volgens Luitwieler dient de Europese Unie deze simultaan te realiseren. In het licht van deze drie doelstellingen is het logisch dat de ChristenUnie voor meer coördinatie is als het gaat om het migratiebeleid, omdat aangenomen wordt dat een gezamenlijke aanpak de vrede en het welzijn van de Europese Unie bevordert. Dit heeft dan ook minder te maken met de structuurdiscussie van de Europese Unie, maar meer met de verbetering van beleid, zoals Mulder ook beargumenteert.

Om de discussie te begrijpen wil ik de discussie van ‘integratie en coördinatie’ aanhalen die Luitwieler beschreven heeft. Luitwieler probeert te definiëren hoe het begrip publieke gerechtigheid op Europees niveau gestalte kan krijgen. Publieke gerechtigheid, als onderdeel van het christelijksociaal denken, kunnen we op drie manieren op Europees niveau zien. Allereerst is het goed om te erkennen dat de Europese Unie ook als overheid moet worden gezien. De overheid, in dit geval Europese instellingen, staat in dienst van God en is er ten goede van de burgers. De vraag gesteld kan worden is of burgers ook toekomstige burgers betreft, namelijk migranten die zich op Europees grondgebied bevinden. Ten tweede roept de aard van de Europese Unie de vraag op wat de taak van de Europese overheid is. Vanuit het christelijksociaal denken, en ook Calvinistisch denken, moet de staat de publieke gerechtigheid bevorderen. Maar de Europese Unie is geen staat. Is het bevorderen van publieke gerechtigheid een taak van Europese instellingen? Luitwieler ziet geen exclusieve relatie tussen publieke gerechtigheid en staten. De structuur is niet belangrijk in de mate van uitoefening van publieke gerechtigheid, maar of zij overheidsgezag uitoefent. Ook Dooyeweerd beschouwde internationale organisaties zoals de Verenigde Naties als een staat. De Europese Unie oefent overheidsgezag uit, dus zou zij publieke gerechtigheid moeten bevorderen. Dit is een belangrijke constatering in het nadenken over de bevoegdheden van de Europese Unie op het gebied van migratie. De mate waarin publieke gerechtigheid wordt verwacht is afhankelijk van de mate van integratie van de afzonderlijke lidstaten in de Europese Unie als politieke gemeenschap of dat de lidstaten slechts inter-gemeenschappelijk hun nationale beleid coördineren. Nederland is geïntegreerd als staat in de Europese Unie en delegeert bepaald beleid naar Europees niveau. Zo ook steeds meer het migratiebeleid. Daar waar nu met name buitenlands- en defensiebeleid gecoördineerd is, lijkt ook migratiebeleid steeds meer van gedeelde bevoegdheid naar een exclusieve bevoegdheid te gaan²³.

Om de vraag te kunnen beantwoorden in hoeverre meer samenwerking op het dossier migratie de publieke gerechtigheid bevordert, wil ik eerst ingaan op de vraag of de ChristenUnie coördinatie of integratie op dit beleidsterrein voor staat. Aan de hand van drie criteria vanuit christelijksociaal perspectief, ontwikkeld door Luitwieler, kan de vergelijking tussen integratie en coördinatie worden gemaakt. Het eerste criterium is verticale

²³ Bevoegdheden Europese Unie, op: https://www.europa-nu.nl/id/vg9pn1p65vi9/bevoegdheden_europese_unie, bezocht op 6-12-2017

subsidiariteit. Verticale subsidiariteit is bij voorkeur toepasbaar op grensoverschrijdende beleidsterreinen omdat het gaat over de verdeling van bevoegdheden tussen verschillende niveaus. Het is gelieerd aan het subsidiariteitsbeginsel. Horizontale subsidiariteit kan vergeleken worden met soevereiniteit in eigen kring. Het gaat hierbij om de verhouding tussen statelijke en niet-statale verbanden in de samenleving. Bij de Europese Unie gaat het vooral over verticale subsidiariteit, die is diep geworteld in de Europese Unie en staat zelfs in de VEU²⁴, artikel 5 paragraaf 3. Veel meer beleidsterreinen vragen door globalisering tot grensoverschrijdende aanpak. Hoe moeten we hiernaar kijken? Het tweede criterium is de culturele eigenheid. Hier wordt mee bedoeld dat er voor integratie of coördinatie op een beleidsterrein gekeken wordt of de culturele eigenheid van lidstaten in het geding is. Het is niet eenvoudig dit criterium toe te passen op het migratievraagstuk. Het is namelijk moeilijk te zeggen of migratie en asiel een verrijking zijn voor de culturen in de lidstaten of dat de culturele eigenheid wordt aangetast door migratie en asiel. Daarom ben ik van mening dat dit criterium niet bruikbaar is in deze discussie. Ten slotte definieert Luitwieler de democratische legitimiteit als criterium. De Europese Unie vertoont een combinatie van integratie en coördinatie tussen de lidstaten. Deze ambigue aard van de Europese Unie zou de moeilijkheid rondom haar democratische legitimiteit verklaren.

Conclusie

Moeten we in ons streven naar wereldwijde rechtvaardigheid, in het bijzonder op het gebied van migratie, werken aan meer of minder Europese samenwerking? Net als Mulder ben ik van mening dat de discussies over structuur en beleid afzonderlijk gevoerd moeten worden en dat migratie een onderwerp is dat beleidsmatig van aard is en niet gaat over de structuur van de Europese Unie. Tegelijkertijd moet is de vraag of Europa de migratiecrisis aan kan, maar dat is een andere discussie. Wat wel de structuur van de Europese Unie raakt, is het feit dat gemaakte afspraken niet nagekomen worden door lidstaten, ook gemaakte afspraken op het gebied van migratie. De ChristenUnie moet zich in Europa ten alle tijden sterk maken voor de uitoefening van publieke gerechtigheid, of dat nu voor burgers van de Europese lidstaten is of voor migranten die in Europa een betere toekomst zoeken. Daarom zal in de discussie over meer of minder Europa publieke gerechtigheid het uitgangspunt moeten zijn. Daarnaast ben ik van mening dat samenwerken op een enkel beleidsterrein niet mogelijk is, maar dat dossiers onderling gekoppeld zijn en dat de uitspraak ‘minder Europa, meer samenwerking op asiel en migratie’, makkelijker gezegd dan gedaan is. Als de ChristenUnie minder Europese Unie wil zal ze wellicht moeten aanvaarden dat deze minder effectief kan zijn op een terrein als migratie, want dat vergt een sterke basisstructuur. We moeten ervoor waken om fort Europa te krijgen, waarbij onze buitengrenzen en buitenlands beleid meer en meer aandacht krijgen, terwijl er niet gezocht wordt naar langdurige oplossingen.

²⁴ Verdrag betreffende de Europese Unie

Alette Paul (1992) is werkzaam als politiek adviseur en subsidieadviseur bij de organisatie Woord en Daad. Hiervoor is zij werkzaam geweest op het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Ze heeft de master International Public Administration: International Governance afgerond. Daarnaast behaalde ze bachelors in Bestuurskunde en Culturele Antropologie en Ontwikkelingssociologie.

Bibliografie

Eikema-Hommes, E.J. (1982), *Inleiding tot de wijsbegeerte van Herman Dooyenweerd*, 's-Gravenhage: Nijhoff.

Luitwieler, S. (2013), *In verscheidenheid verenigt*, Amersfoort: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie.

Mulder, P. (2017), 'Meer en beter: Een afscheidsrede voor de eurosceptis van de ChristenUnie', *Groen*, 1(2), 62-67.

Partijprogramma ChristenUnie (2017-2021), *Hoopvol Realistisch: Voorstellen voor een Samenleving met Toekomst: 2017-2021*.

Partijprogramma ChristenUnie-SGP Europa (2014-2019), *Samenwerking JA, Superstaat NEE*.

Overige bronnen

Congres ChristenUnie over Europa: 29 september 2017

Partijcongres 24 november 2017

Vluchtelingenstromen vragen om een christelijk perspectief

Tobias Holtman

Samenvatting

In de periode 2014-2015 kwamen er veel asielzoekers naar Europa. Bij het antwoord op deze crisis kunnen vraagtekens worden gezet. Naast mooie initiatieven ging het maatschappelijke en politiek debat geregeld over de opvang van vluchtelingen. Er was veel onrust en onbehagen in de samenleving waar te nemen. Het gevoel van veiligheid speelde daarin een grote rol. De komst van asielzoekers en de opvang daarvan in Nederlandse gemeenten hebben een grote impact op de veiligheidsbeleving. Veiligheidsbeleving onderstreept de subjectieve kant van veiligheid. In dit essay wordt – in lijn met het gedachtegoed van De Graaf – gepleit voor een christelijk sociale reactie op het vluchtelingenvraagstuk ten aanzien van de veiligheidsbeleving. Deze reactie is gestoeld op religieus-theologische uitgangspunten. De essentie van deze reactie is dat dat vluchtelingenstromen van alle tijden is; mensen zijn al op vlucht sinds het ontstaan van de wereld. De politiek moet daarom nu al nadenken over een perspectief dat aan mensen kan worden meegegeven indien zich een nieuwe vluchtelingencrisis voordoet.

Veiligheidsbeleving en vluchtelingenstromen

De vluchtelingenstromen in de periode 2014 en 2015 zal menig een zich nog herinneren. De komst van deze grote aantallen vluchtelingen, de opvang van deze mensen in diverse landen en de verschillende reacties hierop staan bij veel mensen in het geheugen gegrift. Slechts een illustratie: het verdronken jongetje van Koerdisch-Syrische afkomst. Hij zat op een boot die het Griekse eiland Kos probeerde bereiken. Deze boot botste tegen een andere boot en kapseisde, waardoor zeven volwassenen en vijf kinderen verdronken en aanspoelden bij de Turkse kust. Dagenlang domineerde dat beeld het nieuws. Europa kon niet meer wegkijken.

Eind 2015 waren er volgens Vluchtelingenorganisatie UNHCR van de Verenigde Naties wereldwijd meer dan 65 miljoen mensen op de vlucht voor oorlog en geweld. Hiervan waren 5 miljoen Syriërs, die hun land zijn ontvlucht als gevolg van de burgeroorlog die momenteel nog steeds speelt. Daarnaast is een groot deel van de Syrische bevolking, circa 8 miljoen mensen, ontheemd geraakt (Vluchtelingenwerk Nederland, 2016). Een deel hiervan is richting Europa getrokken, om daar een veilig onderkomen te vinden. Ook vanuit andere werelddelen zijn in die periode veel vluchtelingen naar Europa gegaan, zoals uit Afrika. Bij het Europese antwoord op deze crisis kan vraagtekens worden gezet. Er is namelijk spanning tussen het veiligheidsdenken en de opvang van vluchtelingen op grote schaal. Dit essay betoogt een christelijk sociaal visie hoe kan worden omgegaan met deze spanning. De centrale vraag van dit essay is daarom: welk antwoord heeft het christelijk sociaal politiek denken op de manier waarop de veiligheidsbeleving van Nederlandse burgers wordt gekoppeld aan vluchtelingenstromen?

Wereldwijde verantwoordelijkheid en de situatie in Nederland

Het Vluchtelingenverdrag van de Verenigde Naties is een bindend verdrag en bepaalt dat vluchtelingen niet mogen worden teruggestuurd naar een land waar ze gevaar lopen. In het verdrag staat echter niet beschreven hoe of door welke landen vluchtelingen moeten worden opgevangen. Ongeveer 150 staten hebben het verdrag ondertekend; Nederland heeft zich in 1956 aangesloten (Amnesty, 2017). Europa speelde een belangrijke rol in de afgelopen vluchtelingen crisis. Veel ontheemde mensen zijn in de regio (landen als Jordanië, Libanon en Turkije) opgevangen, maar er zijn ook veel mensen naar Europa gereisd. Met name mensen die een vermogen hadden probeerden hun heil in West-Europa te vinden.

Vluchteling: iemand die het thuisland verlaat omdat deze een gegronde vrees heeft voor vervolging, bijvoorbeeld op basis van ras, godsdienst of politieke overtuiging.

Migrant: iemand die zijn land in principe op vrijwillige basis verlaat, in de hoop op een beter leven.

Asielzoeker: iemand die asiel heeft aangevraagd, dat betekent dat de vreemdeling zich blijvend wil vestigen in een ander land

(UNHCR, 2017).

Door aanhoudende oorlogen en mensenrechtenschendingen in diverse landen zochten (en nog steeds zoeken) vluchtelingen ook bescherming in Nederland. Eind 2015 waren er in Nederland 88.536 vluchtelingen (Vluchtelingenwerk Nederland, 2016). Dit had grote gevolgen voor de Nederland; deze vluchtelingen moesten immers ergens worden opgevangen.

Dit had ook een grote betekenis voor lokale gemeenschappen en daarmee ook voor de lokale politiek. Er moesten tijdelijke opvangcentra worden gerealiseerd (zoals in sporthallen), nieuwe asielzoekerscentra worden opgericht en statushouders moesten een woning krijgen.

Vanuit de samenleving ontstonden vele mooie initiatieven om de vluchtelingen een hart om de riem te steken; deze groep kwam op voor deze vluchtelingen. Zij boden onderdak en voedsel, organiseerden activiteiten voor kinderen en (jong)volwassenen en nodigden hen uit voor (religieuze) samenkomsten. Een mooi voorbeeld hiervan is dat leden van de kerk De Basis in Apeldoorn vluchtelingen thuis uitnodigden om kennis te maken en samen met elkaar gingen eten. Tegelijkertijd ging het maatschappelijke en politiek debat geregeld over deze thematiek en was er veel onrust en onbehagen in de samenleving waar te nemen. Het gevoel van veiligheid speelde daarin een grote rol. De sfeer kon hierbij zeer grimmig worden. Hierbij valt te denken aan de uit de hand gelopen protesten in Geldermalsen en Purmerend (waar raadsvergaderingen werden verstoord) en de azc-protesten in Enschede en Rotterdam. Ook in andere plaatsen lieten burgers van zich horen, zoals in Utrecht, Steenbergen, Otterlo en Heesch (NOS, 2016). Rond deze periode speelden in het buitenland zich ook diverse situaties af, dat de beeldvorming rondom vluchtelingen geen goed deden. Hierbij valt te denken aan de vele aanrandingen tijdens Oud en Nieuw in de nacht van 31 december 2015 in Duitsland. Het betrof een sentiment van breder maatschappelijk onbehagen rondom de komst van vluchtelingen.

Veiligheidsbeleving in christelijk politiek perspectief

De komst van asielzoekers en de opvang daarvan in Nederlandse gemeenten hebben een grote impact op de veiligheidsbeleving. Veiligheidsbeleving onderstreept de subjectieve kant van veiligheid. Veiligheid is een omstreden concept; het is open en onderhevig aan allerlei politieke en maatschappelijke trends. Veiligheid is altijd een benoeming van onzekerheid, omdat het zich naar de toekomst uitstrekt die per definitie onzeker en ongekend is (Connolly, 1993).

Uit empirisch onderzoek naar de complexiteit van de beleving van onveiligheid blijkt dat minder goed definieerbare gevoelens een sterke rol spelen. Het gaat volgens Van Steden (2017) om gevoelens van kwetsbaarheid, hulpeloosheid en ontheemding. Deze aspecten spelen, in vergelijking met zorgen over directe dreigingen en persoonlijk slachtofferschap, relatief zwaar mee. Diverse actoren hebben invloed op deze veiligheidsbeleving. De media, als zogenaamde vijfde macht uit de Trias Politica, spelen een belangrijke rol in de beeldvorming en daardoor ook in het besluitvormingsproces. Sommigen zullen dit stemmingmakerij of zelfs als bangmakerij aanmerken, maar media versterken het gevoel van veiligheid of juist van onveiligheid. Factoren als de ervaren kwetsbaarheid en directe dreigingen, de perceptie van sociale wanorde, het optreden van de overheid en een dieper liggende onbehagen in de samenleving (CCV, 2017) kunnen het gevoel van onveiligheid versterken.

Bovendien speelt nog een andere ontwikkeling een belangrijke rol. Volgens Van Steden (2017) geeft securitisering, naast de ontwikkelingen van individualisering en globalisering, een fundamentele verklaring voor gevoelens van onveiligheid en maatschappelijk onbehagen.

Securitisering is “de neiging om sociale kwesties steeds meer door een veiligheidsbril te bekijken en onder controle te houden”. Dit proces loopt gelijk met een verdiepende secularisering van de samenleving. Politici en bestuurders, maar ook ondernemers en burgers, proberen zich geheel op eigen kracht te wapenen tegen de risico’s en gevaren in de samenleving, zelfs als er van een reële dreiging geen sprake is (Van Steden, 2017).

Ook volgens De Graaf (2015) is het moderne veiligheidsdenken volledig gericht op risicomanagement. Alle denkbare risico’s moeten inzichtelijk worden gemaakt waarna bestuurlijke weging aan de orde is. Zij pleit daarom voor een nieuwe benadering van veiligheid, die is gestoeld op religieus-theologische uitgangspunten. De aanleiding om te pleiten voor een religieuze-theologische benadering ligt gelegen in het onder de loep nemen van het hedendaagse veiligheidsbeleid. Volgens De Graaf zijn er drie kenmerken van dit veiligheidsdenken waar ze vanuit een religieuze-theologische benadering vraagtekens bij kan zetten. Ten eerste is het huidige veiligheidsdenken potentieel totalitair. Het denken is gericht op volledig risicomanagement in het heden, de toekomst en in onze verbeelding. Deze benadering van 100% veiligheid in de verre toekomst en die een menselijke verlossing van het kwaad belooft, mag op theologische gronden worden afgewezen. Ten tweede is het veiligheidsdenken meestal onverzoenlijk. Dat wil zeggen dat dit beleid niet gericht is om een (potentieel) conflict op te lossen, maar gericht is op identificatie van categorieën en groepen van dreiging en gevaar die in het hier en nu bij voorbaat onschadelijk gemaakt moeten worden. Denk bijvoorbeeld aan de categorie vluchtelingen. Ten derde maakt dit denken de samenleving uiterst kwetsbaar. Door dit veiligheidsdenken wordt onzekerheid en angst alleen maar vergroot, in plaats van te verminderen. Veiligheid is namelijk niet het grootste goed is. Dat inzicht kan ons eigen gecreëerde kwetsbaarheid verminderen. Het welzijn van het volk is gebaat bij veiligheid, maar veiligheid is een middel (De Graaf, 2015). Er zijn volgens De Graaf andere waarden en principes dan veiligheid alleen, zoals vrijheid en gelijkheid. Ook Van Steden (2017) geeft aan dat in een seculiere tijd een onverzoenlijke behoefte aan bescherming is ontstaan, waarbij de overheid haar vermogen overschatte om een 100% veilige wereld te garanderen. Boutellier (2005) noemt dit verschijnsel de veiligheidsutopie: het onhaalbare verlangen naar het samenvallen van maximale vrijheid en maximale veiligheid.

Tegelijkertijd was er nog iets anders aan de hand. Grote aantallen vluchtelingen kwamen op Europa (en daarmee ook op Nederland) af, terwijl onbekend was wanneer deze vluchtelingenstromen stopte en wat dit ging betekenen voor lokale gemeenschappen. Daarbij legden veel burgers de relatie met twee andere actuele thema’s, namelijk de economische crisis en het integratiedebat. Dit waren in de Haagse politiek dé thema’s en daarmee ook in de media. Er werd met name op een populistische toon gesproken, wat wil zeggen dat er wel geld beschikbaar was voor vluchtelingen (en niet voor de eigen ouderen) en de integratie van deze vluchtelingen bij voorbaat was gedoemd te mislukken. Dit leidde tot grote onzekerheid. Onbekendheid en angst creëerden een afwerende houding richting vluchtelingen.

Christelijk politieke visie op veiligheidsbeleving

Wat is nu een christelijk sociale reactie op het vluchtelingenvraagstuk ten aanzien van de veiligheidsbeleving? Het hoofdstuk asiel, migratie en integratie uit het programma voor de

Tweede Kamerverkiezingen van de ChristenUnie is glashelder: “Nederland is een veilige plek voor mensen die vluchten voor oorlog, vervolging en onderdrukking. De Bijbel spoort ons aan de vreemdeling lief te hebben als onszelf (...) en de ander geen kwaad te doen. Vanuit mededogen en recht bieden we opvang”. Tegelijkertijd is de ChristenUnie realistisch en staat in hetzelfde programma dat dit geen gemakkelijke opgave is, dat de asielstroom en opvangvraagstukken in combinatie met integratieproblemen de verhoudingen tussen de Europese lidstaten en in de Nederlandse samenleving op scherp zetten en dat de draagkracht van Europa en Nederland grenzen kent. Dit vraagt om keuzes, in Nederland en in Europa. Maar ook daarbuiten. Zo pleit de ChristenUnie bijvoorbeeld voor het verbeteren van opvang in de regio, het investeren in de landen van herkomst (noodhulp en ontwikkelingssamenwerking), een ruimhartig uitnodigingsbeleid voor kwetsbare vluchtelingen en het verruimen van het kinderpardon. Daarnaast pleit de ChristenUnie voor een persoonlijke benadering richting vluchtelingen, dat is belangrijk voor een menswaardige opvang (ChristenUnie, 2016). Deze aspecten – de Bijbelse opdracht om te zorgen voor de vreemdeling, de menselijke benadering, het investeren in de landen waar de nood hoog is, het realismegehalte en de gemaakte keuzes – onderscheid de ChristenUnie van andere politieke partijen. Vanuit de Bijbelse norm van publieke gerechtigheid heeft de overheid de opdracht het goede te zoeken voor een ieder, ook voor vreemdelingen.

Oproep aan de politiek

De christelijk sociale visie op vluchtelingen en veiligheid is duidelijk, maar vraagt om een nadere uitwerking. Dat laat zich niet vatten in een verkiezingsprogramma, maar in concreet beleid. Nu de ChristenUnie deelneemt aan de coalitie heeft de partij haar invloed kunnen uitoefenen (en dat kan zij nog steeds). Dat betekent vanzelfsprekend ook compromissen sluiten.

Tegelijkertijd moet geconstateerd worden dat het programma van de ChristenUnie, maar ook het coalitieakkoord, één heel belangrijk element mist. Opvallend genoeg staat in het programma niet aangegeven wat van de Nederlander zelf verwacht mag worden, of een opdracht aan burgers als het gaat om vluchtelingen. Een opdracht dat de beleving van mensen kan veranderen. Daarom doe ik de oproep aan de politiek om nu al na te denken over een perspectief die aan burgers kan worden meegegeven indien zich een nieuwe vluchtelingen crisis voordoet. De ChristenUnie doet het er goed aan om – in lijn met De Graaf – een religieus-theologische benadering te hanteren. De kern van deze boodschap zou moeten luiden dat vluchtelingenstromen van alle tijden is; mensen zijn al op vlucht sinds het ontstaan van de wereld. We leven in een gebroken wereld, maar God stuurt deze wereld. Vanuit dit vertrouwen kan een ontspannen houding worden aangenomen ten aanzien van de opvang van vluchtelingen en de zorg naar de naaste.

Tobias Holtman (1988) studeerde Integrale Veiligheidskunde in Deventer en Bestuurskunde aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Momenteel is hij Bestuurs- en directieadviseur bij het Instituut Fysieke Veiligheid. Daarnaast is hij actief in de steunfractie bij de ChristenUnie in Aalten.

Bibliografie

- Amnesty (2017). *Vluchtelingenverdrag in 10 vragen*. Verkregen op 24-11-2017 van: <https://www.amnesty.nl/encyclopedie/vluchtelingenverdrag-in-10-vragen>
- De Graaf, B (2014). *Waar zijn we bang voor? Een religieus-theologische benadering van veiligheid*. Verkregen op 4-11-2017 van: <https://www.pthu.nl/actueel/nieuws/nieuwspdf/defwaar-zijn-wij-bang-voor-rede-oaj-ptthu.pdf>
- Boutellier, H. (2005). *De veiligheidsutopie – over vitaliteit, bescherming en burgerschap*. Verkregen op 4-11-2017 van: <https://www.kuleuven.be/emeritiforum/em/Forumgesprekken/2008-2009/190209/de-veiligheidsutopie-h-boutellier.pdf>
- CCV (2017). *Beïnvloedbare factoren?* Verkregen op 24-11-2017 van: <https://hetccv.nl/onderwerpen/veiligheidsbeleving/beïnvloedbare-factoren>
- ChristenUnie (2016). *Hoopvol realistisch – voorstellen voor een samenleving met toekomst. Verkiezingsprogramma 2017-2021*. Verkregen op 24-11-2017 van: <https://www.christenunie.nl/1/library/download/1047759>
- Connolly, William E. (1993) *The Terms of Political Discourse*: Princeton
- Koppen, M. van (2008). *Veiligheid en vertrouwen – een kwantitatieve studie naar de samenhang tussen sociaal vertrouwen, institutioneel vertrouwen, objectieve veiligheid en subjectieve veiligheid*. Verkregen op 24-1-2017 van: <http://www.onderzoekenstatistiek.nl/extra/8084%20conclusies/8084%20conclusies.pdf>
- Montesquieu Instituut (2017). *Media (trias)*. Verkregen op 24-11-2017 van: https://www.montesquieu-instituut.nl/id/vja1ff174gp5/media_trias
- NOS (2016). *Heftig protest tegen opvang asielzoekers, heeft dat effect?* Verkregen op 24-11-2017 van: <https://nos.nl/artikel/2111331-heftig-protest-tegen-opvang-asielzoekers-heeft-dat-effect.html>
- UNHCR (2017). *Begrippenlijst*. Verkregen op 24-11-2017 van: <http://www.unhcr.org/nl/media/begrippenlijst/>
- Van Steden, R. (2017) *Veiligheid in verbondenheid*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn

De Oude Wereldzee en het Lage Land

Over Kuyper, de ChristenUnie en de islam

Roël van 't Slot

Samenvatting

Veel vluchtelingen hebben een islamitische achtergrond. Terwijl dit gegeven voor de SGP een reden is om terughoudend te zijn in de opname van vluchtelingen, wijst de ChristenUnie op de Bijbelse waarde van gastvrijheid. In dit essay onderzoeken we de positie van de ChristenUnie in het debat rondom de islam in Nederland. We vergelijken deze positie met de visie van Abraham Kuyper op de islam. In 1905 maakte hij een reis om de Middellandse zee. In zijn reisverslag *Om de Oude Wereldzee* valt te lezen hoe hij zijn ontmoeting met de islam heeft ervaren. We zullen deze bevindingen nader bekijken om te onderzoeken of deze de ChristenUnie zou kunnen inspireren in haar positie in het islamdebat.

Inleiding

“De SGP ziet de groei van de islam in Nederland, mede door de hoge instroom van asielzoekers, niet als een verrijking voor Nederland. De overheid moet er daarom op inzetten de instroom zoveel mogelijk te beperken en de terugkeer zoveel mogelijk te verhogen.”²⁵ De ChristenUnie kiest een andere aanvliegroute: “De ChristenUnie ziet dat de kern van de islam haaks staat op het hart van het Evangelie, maar ziet het bevorderen van geloof en bestrijden van ongelof niet als een taak van de overheid. De overheid moet staan voor de rechtsstaat: vrijheid geven aan iedereen, om te geloven én om niet te geloven.”²⁶

Aan de hand van deze twee antwoorden werd op de website CIP.nl het verschil tussen de SGP en de ChristenUnie uitgetekend. Zowel de ChristenUnie als de SGP erkennen de Bijbelse notie van ruimhartigheid voor de vreemdeling.²⁷ Beide partijen zijn niet direct positief over de islam, maar er bestaat een verschil in opvatting over de consequenties van deze grondhouding voor politiek beleid.

Dat de islam bij de ChristenUnie geen ondergeschoven kindje is, blijkt uit de uitvoerige standpuntenlijst hieromtrent en de columns en het boek van Gert-Jan Segers.²⁸ In dit essay zullen we de positie van de ChristenUnie in het islamdebat nader beschouwen. Vervolgens laten we Abraham Kuiper (1837-1920) aan het woord over de islam. Gedurende dit essay zal centraal staan of de bevindingen van Kuiper omtrent de islam de ChristenUnie vandaag nog kan inspireren.

ChristenUnie en islam

In 2009 schreef Gert-Jan Segers (toen directeur van het WI) *Voorwaarden voor Vrede* waarin hij stelt dat de islam, in tegenstelling tot het christendom, in haar beginfase een stevige, politieke component had. Waar de eerste christenen zochten naar *erkenning* van de staat, waren de eerste moslims uit op het *stichten* van een staat. Mohammed combineerde religieuze, politieke en militaire verantwoordelijkheden. Het is ook juist deze politieke dimensie die moslims in Nederland een kwetsbare groep maakt. De islamitische traditie staat daarom soms op gespannen voet met de rechtsstaat, met kledingcodes en sociale conventies.²⁹ Wat betreft de geschiedenis van de islam wordt opgemerkt dat deze is ontwikkeld ten opzichte van het christendom. De godsdienst is niet ‘neutraal’ zoals het boeddhisme of het hindoeïsme. Het hart van de islam is een ontkenning van het christendom.³⁰ Een bezinning op deze godsdienst is dus geen overbodige luxe.

²⁵ Arnoud Proos, Voorlichter Tweede Kamerfractie SGP op <http://refoweb.nl/vragenrubriek/24680/verschillen-verkiezingsprogramma-cu-en-sgp/> (bekeken op 26-10-2017).

²⁶ Annebeth Roor, Beleidsmedewerker Tweede Kamerfractie ChristenUnie op <http://refoweb.nl/vragenrubriek/24680/verschillen-verkiezingsprogramma-cu-en-sgp/> (bekeken op 26-10-2017).

²⁷ Manifest *Islam in Nederland* van de SGP, p. 2.

²⁸ Segers, *Voorwaarden Voor Vrede*.

²⁹ Ibid., 22–23.

³⁰ Ibid., 24.

Hoe dienen we volgens de ChristenUnie met de islam om te gaan? We moeten onze fundamentele vrijheden hoog houden en hierover in gesprek blijven gaan.³¹ Er wordt een drietal ‘voorwaarden voor vrede’ gelanceerd die erin bestaan de drempel tot het meedraaien in de samenleving voor moslims te verlagen. Ook moet de overheid niet treden in het vaststellen van wat ‘de ware islam’ zou zijn. We moeten elkaar proberen te vinden in centrale (grondwettelijke) waarden. Als laatst moeten er een nieuw ‘wij’ worden gecreëerd en moeten sociale verbanden tussen moslims en niet-moslims worden aangegaan om segregatie te voorkomen. Het boek eindigt met de nuchtere conclusie dat het debat waarschijnlijk neerkomt op de ene individu die de ander de hand rijkt.³²

Kuypers wereldreis en de islam

In 1905 en 1906 maakte Abraham Kuyper een grote reis om de Middellandse zee. Het was deze zee die hij ‘de oude wereldzee’ noemde in het tweedelige reisverslag dat hij hier later over schreef. In dit boek treffen we aan hoe de oud-premier tijdens zijn reis dacht over de politieke en religieuze verhoudingen in de landen die hij bezocht.³³ De reis speelde zich af in de nadagen van het Ottomaanse Rijk. Wij zullen Kuyper nareizen en stilstaan bij zijn opmerkingen over de islam en moslims.

In Kuypers’ Stone-lezing over het *Calvinisme in de historie* lezen we een aantal ‘noodzakelijke voorwaarden’ waaraan een overtuiging moet voldoen om een alomvattend godsdienstig systeem te mogen heten.³⁴ Kuyper zocht in andere religies één duidelijk beginsel. Dit beginsel zou zichzelf uittekenen wanneer onderzocht werd hoe de aanhangers van de godsdienst zich tot i) God, ii) de mens en iii) de wereld verhouden. Met deze theorie bekeek hij ook de islam. Wat betreft de verhouding i) tot God constateerde Kuyper een grote afstand. In tegenstelling tot het calvinisme leent de islam zich niet voor gemeenschap met de Allerhoogste. De relatie tussen Creator en creatie is afgesneden. Kuyper zag dit gegeven als reactie op het paganisme dat God overal en in alle dingen begrijpt.³⁵ Wat betreft ii) de relatie met de mensen sprong het Kuyper in het oog dat er een groot verschil in rolpatroon tussen man en vrouw was. Hoewel de religie de gelijkheid van mensen beleed, was de vrouw aan de man onderworpen (zoals een heiden aan de moslim).³⁶ Als laatste relatie beschrijft Kuyper iii) die van de islam met de wereld. Ze wijst deze af en richt zich op het hemels paradijs.³⁷ De islam en het christendom verschillen als dag en nacht van elkaar. De christen gelooft dat God geïncarneerd is in het menselijk geslacht waardoor deze zowel God als mens was. Het strenge monotheïsme van Mohammed heeft hem ertoe gedrongen het christendom af te wijzen. De Eeuwige kan geen zoon hebben en daarmee is het christendom een vervalsing van de aloude monotheïstische openbaring.³⁸ “Wilde dus Mohammed het terrein vrij krijgen voor zijn eigen

³¹ Ibid., 129–130.

³² Ibid., 131–133.

³³ Harinck, *Aan Het Roer Staat Het Hart*, 11.

³⁴ Kuyper, *Het Calvinisme*, 29.

³⁵ Ibid., 30.

³⁶ Ibid., 37.

³⁷ Ibid., 39.

Harinck, *Aan Het Roer Staat Het Hart*, 89-90.

³⁸ Kuyper, *Om de Oude Wereldzee Deel 1*, 24.

positie als profeet van een openbaring (...), dan moest hij wel beginnen met aan de Christelijke religie dat absolute karakter van de voleinde openbaring te ontnemen. Niet belette hem daarnevens aan Jezus de hooge eere te laten van vóór hem de hoogste profeet te zijn geweest, mits voor hém maar plaats open bleef, om zijn eigen openbaring *boven* de openbaring in Christus te stellen.”³⁹

Volgens Kuyper zijn er twee vormen binnen de islam te herkennen: de ene is er een van regels die zekerheid biedt voor het dagelijks leven. Deze geeft structuur in de dagelijkse, vijfvoudige oproep tot gebed. Deze wordt aangevuld met de meer mystieke islam die het hart dient. Nu was het zo dat Kuyper deze uiteinden niet in absolute vorm tegenkwam. De meeste moslims die hij zag, bewogen zich tussen beiden in. Dat de godsdienst zich tussen statisch en dynamisch, tussen stationair en mystiek in beweegt, noemt Kuyper het mysterie van de islam. Maar dat vroomheid en strijdlust samengaan is onomstreden. De aantrekkingskracht zit hem in het gegeven dat de godsdienst het gehele samenleven doorspekt. “Ze hebben niet een sociale, een kerkelijke en een politieke levenssfeer, maar in één Khorânitische sfeer is heel het leven saamgevat(...).”⁴⁰

Kuyper constateert in het Midden-Oosten een nauwe verwevenheid tussen religie en politiek. In zijn optiek sluit de islam hier tijdens de oprichting van de religie bij aan. De godsdienst is met het Ottomaanse Rijk meegegroeid, maar ze is niet met hem mee gekrompen. Kuyper voorzag dat de islam zichzelf ook na de verdwijning van het Ottomaanse Rijk zou blijven handhaven.

Volgens hem zijn er twee basishoudingen in deze godsdienst aan te treffen: een van *fatalisme* en een van *bekering door het zwaard*. Het is met name dit tweede beginsel dat hem de wenkbrauwen deed fronsen. Deze strijdbare houding trof hij op verschillende plaatsen aan. De jihad werd niet enkel geestelijk uitgelegd. Kuyper sprak met christenen die deze verschrikken aan den lijve hadden ondervonden. In hoeverre culturele, politieke en religieuze motieven in de jihad door elkaar lopen is moeilijk te onderscheiden.⁴¹ De religie en het geweld werden door Kuyper in elk geval niet losgekoppeld. “De hard-gedrukte Christenheid kende eeuwenlang geen anderen vijand dan den Islâm.”⁴² Door de islam waren bijna alle kerken in het Midden-Oosten vernietigd en “daar is een vuur van tweedracht ontstoken, dat nog brandt.”⁴³ Zending en bekering onder moslims in Turkije achtte Kuyper schier onmogelijk.⁴⁴

Wie het voorgaande leest, zal zich erover verbazen dat Kuyper in de islam eerder een bondgenoot dan een vijand aantrof. De joodse, christelijke en islamitische godsdiensten voeren terug op Mozes en Jezus. Vanuit Semitische kringen bezien is er sprake van ‘een

³⁹ Ibid., 24–25.

⁴⁰ Harinck, *Aan Het Roer Staat Het Hart*, 95-97.

Ibid., 30.

⁴¹ Harinck, *Aan Het Roer Staat Het Hart*, 91–93.

⁴² Kuyper, *Om de Oude Wereldzee Deel 1*, 17.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid., 19.

broedertwist'. De drie godsdiensten zijn monotheïstisch en staan daarmee samen tegenover pantheïsten en polytheïsten, maar ook tegenover agnosticisme en atheïsme. Jezus wordt bijzonder hoog aangeslagen in de islamitische godsdienst.⁴⁵ Kuyper constateert een spanning tussen de Europees, Amerikaanse landen en de Aziatische landen. De islamitische landen rondom de Middellandse zee kunnen een sleutelpositie innemen waarbij deze zich ofwel vóór of tegen ons keren. "De tijd kan komen, dat de Islâm ons als monotheïstische bondgenoot goud waard zou zijn."⁴⁶

Inspiratiebron voor de ChristenUnie?

Houdt Kuyper de ChristenUnie een spiegel voor in het islamdebat? We zagen zowel bij de ChristenUnie als bij Kuyper de constatering dat het christendom en de islam wezenlijk verschillen. Bij Kuyper komt dit gegeven naar voren wanneer hij het beginsel van de islamitische religie tracht te vinden. Hiermee samenhangend hebben Kuyper en Segers beiden oog voor de ontstaansgeschiedenis van de godsdienst. Zij constateren dat de islam zich per definitie niet neutraal ten opzichte van het christendom beweegt. Kuyper noemt de islam een vijand vanaf het begin. In het verlengde daarvan wijst Kuyper ons ook op de gesprekken die hij met christenen heeft gehad die islamitisch gemotiveerd geweld hebben ondervonden. De ChristenUnie maakt zich op haar beurt hard voor christenen in situaties als deze.

Ook zien we dat Segers en Kuyper beiden constateren dat de islamitische religie de gehele samenleving doortrekt en van nature politiek is. Volgens Segers staat de godsdienst daarmee op gespannen voet met bijvoorbeeld onze grondrechten.

Tot dusver zien we dat de visie van de ChristenUnie volledig in lijn ligt met de bevindingen van degene die haar geïnspireerd heeft. Gaan de wegen dan nergens uiteen en kan Kuyper de ChristenUnie op dit punt niet meer inspireren? Toch wel.

We zien bij Kuyper een strategisch, positieve notie over de islam. De godsdienst is namelijk net als het Jodendom en het christendom monotheïstisch. Kuyper noemt de islam als bondgenoot tegen alle andere levensovertuigingen uit zijn tijd. De ChristenUnie zou zich ook strategisch, positief over de islam en moslims op kunnen stellen. Christenen en moslims zijn de weinige nog praktiserende religieuzen in Nederland. Ondanks het gegeven dat de praxis van de moslims op gespannen voet staat met Nederlandse rechten en vrijheden kunnen christenen en moslims zich wel degelijk verenigen in het opeisen van ruimte voor religie in de maatschappij. Samen kunnen we ons hard maken voor de godsdienstvrijheid. De grondwettelijke vrijheden die een christen heeft, moeten onverdund gelden voor moslims. Laat de ChristenUnie daarom waken over de vrijheden van moslims die nu soms in de voorhoede vechten van een strijd die christenen wellicht op een later moment te strijden hebben. De toon van de bezinningen van de ChristenUnie ten aanzien van de islam is voorzichtig en bezorgd. Het is goed om bezonnen te zijn, maar laten we niet vergeten dat we in de strijd voor vrijheid voor religieuzen moslims aan onze zijde zouden kunnen vinden.

⁴⁵ Kuyper, *Om de Oude Wereldzee Deel 1*, 16.

⁴⁶ *Ibid.*, 23.

Conclusie: Op zoek naar monotheïstische bondgenoten

We begonnen dit paper met de constatering dat er in de christelijke politiek verschillend over de omgang met de islam gedacht wordt. We hebben nader onderzocht wat de positie van de ChristenUnie was in deze. Vervolgens zagen we hoe Abraham Kuyper de islam tijdens zijn reizen ervoer. We vergeleken deze bevindingen en constateerden dat de ChristenUnie oog heeft voor de zorgen die Kuyper eens uitte. Tegelijk constateerden we dat de strategisch, positieve notie die Kuyper bij de islam plaatste, de ChristenUnie zou kunnen inspireren.

Wanneer we ons afvragen of de bevindingen van Kuyper ons vandaag aan de dag bij de ChristenUnie nog iets te zeggen hebben, dan kunnen we concluderen dat Kuyper ons maant tot blijmoedige, geestelijke strijdlustigheid met een andersgelovige of seculiere wereld waarbij we moslims strategisch als monotheïstische bondgenoten aan onze zijde treffen.

Roël van 't Slot (1993) heeft de bachelors Rechtsgeleerdheid en Wijsbegeerte afgerond en volgt momenteel de master 'Encyclopedie en Filosofie van het Recht' aan de Universiteit Leiden. Daarnaast is hij bestuurslid voor de ChristenUnie Nunspeet.

Bibliografie

Harinck, George. (2015). *Aan Het Roer Staat Het Hart*. Amsterdam: Promotheus.

Kuyper, Abraham. (1899). *Het Calvinisme*. 2008th ed. Barneveld: Nederlands Dagblad.

———. (1907) *Om de Oude Wereldzee Deel 1*. Amsterdam: Van Holkema & Warendorf.

Proos, Arnoud. (2017). *Verschillen verkiezingsprogramma CU en SGP*.

(<http://refoweb.nl/vragenrubriek/24680/verschillen-verkiezingsprogramma-cu-en-sgp/>)
(bekeken op 26-10-2017).

Roor, Annebeth. (2017). *Verschillen verkiezingsprogramma CU en SGP*.

(<http://refoweb.nl/vragenrubriek/24680/verschillen-verkiezingsprogramma-cu-en-sgp/>)
(bekeken op 26-10-2017).

Segers, Gert-jan. (2009). *Voorwaarden Voor Vrede*. Tweede druk. Amsterdam: Buiten & Schipperheijn Motief.

SGP. (2017). *Islam in Nederland*.